

UTÓSZÓ

ÍRTA

TÜSKÉS GÁBOR ÉS KNAPP ÉVA

Jordánszky Elek nevét a mai magyar művelődéstörténet többnyire csupán az általa megőrzött és róla elnevezett középkori nyelvemlék nyomán tartja számon. Ennek oka elsősorban az, hogy csak napjainkra születtek meg azok a tudománytörténeti és egyéb feltételek, amelyek egyszerre több kutatási terület érdeklődését is ráirányítják Jordánszky Elek életének és munkásságának eddig nagyrészt homályban hagyott területeire. Joggal vetődik fel a kérdés, melyek azok az átfogó társadalmi, kulturális folyamatok, amelyekbe az eddiginél mélyebb bepillantást nyerhetünk Jordánszky tevékenysége, ezen belül elsősorban a magyarországi Mária-kegyképekről szóló munkája révén, s hogy mi indokolja ennek a könyvnek az újrakiadását?

Az 1830-as években pályája delelőjére ért katolikus főpapi réteg befolyásos tagjaként Jordánszky Elek átmeneti korszakot képvisel: a felvilágosult rendiség megerősödése, a romantika kiteljesedése és a kezdődő reformkor idején több szempontból konzervatívnak számító eszméket hirdet. Ebben a megvilágításban életének és tevékenységének vizsgálata lehetőséget kínál egyrészt szellemi beállítottsága különböző összetevőinek körvonalazására, másrészt az adott korban eltűnőben lévő régi és a lassan feltörekvő új eszmék, valamint ezek ellenhatásai eddig kevésbé ismert közvetítő csatornáinak, árnyalatainak és társadalmi hatókörének megközelítésére. A Jordánszky pályáját felölelő időszak fontosabb egyházpolitikai eseményei az adott társadalmi összefüggésekbe állítva mintegy az értelmezési keretet adják a felvilágosodás kiváltotta egyházi reformtörekvések nemzetközi kapcsolatrendszerének, az egyházi romantika irányzatainak, a felekezetek közti viszony alakulásának, a szélesebb társadalmi rétegek vallási helyzetének és e helyzet iránt a „népi”-re vonatkozó tudományos érdeklődéssel párhuzamosan növekvő egyházi érdeklődés okainak megragadásához. Az életpályát vizsgálva megfigyelhetjük, hogy a jezsuita rendből tisztázatlan körülmények között kilépett apa gyermekeként az egyházi hierarchia egyre magasabb lépcsőfokaira jutva hogyan lesz Jordánszky a jezsuita rend Magyar-

országgra történő visszatelepítésének és általában az egyházi megújulásnak egyik legfőbb támogatója, az egyházon belüli szociális gondolkodás megvalósítója. Szerteágazó érdeklődése és munkássága pályáját a romantika és a reformkor tudományos és szellemi életének több jelentős, az irodalomtörténet, a történettudomány, a néprajz és a folklorisztika által számon tartott egyéniségével kapcsolja össze, egyházi kapcsolatrendszere pedig az egyházon belüli különböző eszmeáramlatok viszonyának alakulására és közvetítőire, így többek között az egyházi népiesség és a nemzeti függetlenség gondolatának egyházi talajon történő kialakulására vet fényt. Ebben az összefüggésben alakja úgy is értelmezhető, mint aki a 19. század második felében kibontakozó, nemzeti megújulást szolgáló katolikus egyházi törekvések egyik korai képviselője. Alkotó munkássága és a 19. század második felében rendszeressé váló pozitivisták tudományos eszközök egy részét előlegező módszere hűen tükrözi a reformkori történetírás útkeresését, s a korra sajátosan jellemző módon egyesíti magában a tudományos és a gyakorlati, áhítati célkitűzést, melynek vizsgálata révén a kettő elkülönülési folyamatának több összetevője és állomása is megragadható.

A magyarországi Mária-kegyképekről — az 1832—1836. évi pozsonyi országgyűlés vallásügyi vitái nyomán — készített munkája központi helyet foglal el az életműben. Ez a könyv jóval több, mint katalógusszerű összeállítás a Mária-búcsújáróhelyekről, benne a történeti adatok feltárásának és a korabeli helyzet felmérésének igénye a zarándoklatok újjáélesztésének szándékával párosul. Módszerét, forráshasználatát és leírásainak hitelességét tekintve ez a munka odaállítható a 19. század első évtizedeiben bontakozó magyar néprajzi kutatás ország-, táj- és népismereti vonulatának legjobb művei mellé, melyek szerzői között nem véletlenül találhatók feltűnően nagy számban a különböző felekezetek egyházi tisztségviselői.¹ Azáltal, hogy a zarándoklatok a vallásosság egyik legfontosabb tömegméretű társadalmi megnyilvánulásai, s mintegy átmenetet alkotnak az intézményesült és az egyházon kívüli formák között, ez a munka egyrészt alkalmat ad a hagyományos paraszti kultúrán nyugvó szokásforma szerkezet- és funkcióváltozásának, s ezzel közvetve az egész vallásosság átalakulásának vizsgálatára a megváltozott társadalmi környezetben, így például annak a folyamatnak az érzékeltetésére, melynek során a különböző társadalmi törekvések egyre kevésbé vallási formában jelentkeznek. Másfelől tekintettel arra, hogy a 18—19. század fordulóját a vallási hagyományok szempontjából számottévó törés jellemzi, s hogy az ezt követő egyházi restaurációs törekvések nem utolsósorban éppen ennek a törésnek az elleplezésére irányultak, lehetőség nyílik ezeknek a „neobarokk” formákat igénybe vevő regenerációs törekvéseknek a feltárására, a szórványosan még valóban tovább élő tradicionális formák és az

erre rárétegeződő új elemek szétválasztására. Mindezen túlmenően Jordánszky-nak ez a műve jelentős nyelvi, irodalmi, képzőművészeti és ezekkel összhangban álló kiadói teljesítmény eredménye, amely önmagában is megérdemli az utókor figyelmét.

Egyházpolitikai háttér

A Jordánszky pályáját átfogó, 1765-től 1840-ig terjedő időszak az uralkodó egyházpolitika szempontjából nagyjából két, időtartamát, jellegét és hatását tekintve egyaránt különböző részre osztható. Ifjúkora és felnőtté válása a felvilágosodás és a jozefinizmus jelentkezésével és kiteljesedésével esik egybe, életének második szakaszát pedig a vallási és nemzeti eszmék legitimáló szerepével mérsékelt államegyházi rendszer változatai jellemzik. A józsefi rendeletek az egyházi élet szinte minden területét állami ellenőrzés alá kívánták vonni, hatásuk a birodalom különböző részeiben eltérő módon érvényesült.² A vallási élet változásai azt mutatják, hogy a 17—18. században aligha volt még egy olyan tízéves időszak, amely az egyházi és vallási szféra ilyen mértékű átrétegződését hozta létre.

II. Lipót és különösen I. Ferenc uralkodása alatt a jozefinista rendszer lassan enged merevségéből, egyház feletti gyámkodását a bécsi kormányzat Magyarországon ettől kezdve a főkegyúri jogra és az apostoli királyi címre hivatkozva próbálja igazolni. A mérsékelt állami szabályozás révén az egyház fokozatosan nemzeti jelleget ölt, Rómához fűződő kapcsolatai lazulnak, a kléruson belüli különböző irányzatok megosztó hatása erősödik, a szélesebb rétegek és az intézményes formák közti távolság tovább nő, az egyház fokozott mértékben eszközzé válik, s intézményesen, személyileg és pasztorációs szempontból egyaránt szűk keretek közé szorul.³ Ebbe a folyamatba illeszkedik a népi vallásosság szabályozási kísérlete teológiai, adminisztrációs és más eszközökkel: ahogy a 16—18. században az udvari, nemesi vallásosság a barokk népi vallásosság mintaképe volt, ugyanígy a kulturális vezető szerepet játszó felvilágosult elit most is megpróbálta a szélesebb társadalmi rétegek vallásosságát a saját elképzelései szerint alakítani. Kialakult egy, a katolikus felvilágosodás papi ideálját magáévá tévő jozefinista főpapi réteg, amely az 1820-as évek tovább szelídülő egyházpolitikája idején az újra felvirágzó népi áhítatformákat bizonyos távolságtartással, sőt ellenállással szemlélte. Az uralkodó rétegek igényeinek megfelelő felvilágosult klérus mellett azonban csaknem mindenütt fennmaradt a barokk felfogást tovább őrző egyházi réteg is, amely a régi pasztorációs szemléletet és gyakorlatot vitte tovább, illetve próbálta újjáéleszteni, s az egyházi

befolyás csökkenésével párhuzamosan növekvő érdeklődést mutatott a szélesebb rétegek helyzete iránt.

Az állami társadalom- és egyházpolitikában az 1810-es, 1820-as években végbemenő tradicionalista, konzervatív fordulattal párhuzamosan megnövekszik az életképes vallási hagyományok szerepe, s a racionális reformokkal szemben a romantikus szellemben átformált feudális, barokk minták kerülnek előtérbe. A restauráció legfontosabb eszközei a felvilágosodás által elindított folyamat ellensúlyozására a „jámbor hazafi” nevelését célul kitűző népiskola, a vallási alapokon nyugvó uralkodókultusz, melyben a nemzeti, történeti hagyományok integrációs szimbólumként kapnak helyet, valamint a katolikus egyházi megújulás, melyben kiemelt szerep jut a népi vallásosság megnyilvánulásainak.⁴ Az egyházi regeneráció eszközei a szerzetesrendek egy részének visszaállítása, az egyházmegyék területi átszervezése, a nagyszabású építkezések támogatása, a papképzés fejlesztése és a paphiány megszüntetése, a püspöki székek betöltése az új törekvések képviselőivel, a jozefinizmus és a felvilágosult pasztoráció következtében elsekélyesedett vallásos élet felfrissítését célzó nemzeti zsinat tartása, nagy összegű alapítványok létesítése stb.⁵ Mindez a felvilágosodás és a racionalizmus hatásának bizonyos mértékű háttérbe szorítását és a katolikus egyház társadalmi, politikai szerepének megnövekedését eredményezi. A katolikus egyház regenerációja az állam számára elsősorban funkcionálisan hatott, mivel egyrészt az egyház és a vallásosság felértékelése háttérbe szorította, mintegy tabuizálta a világi és az egyházi hatalom közti konfliktusokat, másrészt az egyház legitimálta és növekvő tekintélyével támogatta a politikai hatalmat, s a két fő tekintély zavartalan együttműködése a vallásosságot az állam érdekében is mozgósította.⁶

Ezzel egy időben az egyházi vezetés egy része már nem a barokk, hanem egy „megtisztított” vallásosság érdekében száll síkra. Ez a törekvés azonban csak részben veszi figyelembe a szélesebb rétegek erkölcsi, vallási életének objektív társadalmi feltételeit, a hangsúlyt az egyén morális felelősségére helyezi, s a hibák kiküszöbölése érdekében állami támogatást is igénybe vesz. A klérus egy másik csoportjában délnémet, osztrák hatásra ultramontán törekvések érvényesülnek, melynek képviselői a felvilágosodás kritikáján túl a felekezeti különbségeket és a pápai tekintélytől való függőséget hangsúlyozzák. Ez az „ókonzervatív” irányzat folytatta, illetve részben felváltotta a katolikus restauráció tendenciáit, amennyiben egy erősen szabályozott ritualizmust, feltétlen Róma-hűséget és egységes klérust szorgalmazott, s intézményes formában sürgette a visszatérést a 17–18. század pasztorációs stílusához. Ez utóbbi törekvések nem mindenben egyeztek meg az állam érdekeivel, mivel akadályozták a társadalmi integrációt és nehezítették az irányítást. A vallási fellendülés mellett, amely a látványos, ünnepi

alkalmakra érvényes elsősorban, a 19. század első harmadának végén szaporodnak a hagyományos vallási értékrend feladására utaló jelek, az egyházak hatása ekkor a korábbinál jóval szűkebb rétegekre korlátozódik.

A vizsgált időszakban a katolikus egyház és az állam viszonyához hasonlóan a protestáns egyházak és az állam, valamint a különböző felekezetek közti viszony is nagymértékben az állami egyházpolitika függvényében alakul. A protestáns egyházak államhoz fűződő viszonyát jelentősen meghatározta az a tény, hogy ezeknek az egyházaknak a szerkezete, tanítása lényegében megfelelt az uralkodó társadalmi, politikai, kulturális alapelveknek, a felvilágosult bürokratizmus programjának. Az állam felekezetekhez való viszonya a katolikus egyház visszaszorításától a türelmi rendeleten alapuló felekezeti semlegesség, illetve autonómia elvén és az állam felekezetek közti kiegyenlítő szerepén át a romantikus katolicizmus előnyben részesítéséig ível, a különböző eszközök alkalmazását mindig az adott társadalom- és egyházpolitikai helyzet jelöli ki. A felekezetek egymás közti viszonyát meghatározó három alapvető tényező protestáns részről a racionalizmus uralma és a kisebbségi helyzet a katolikus államban, katolikus részről a felvilágosodás hatása, a tekintély és az öntudat megrázkódtatása, végül pedig mindkét fél számára az együttélési kényszer a közös bürokratikus rendszerben, melynek integrációs és harmonizációs törekvéseit bármilyen felekezeti konfrontáció zavarta. Amikor a katolikus és a protestáns egyházban csaknem egyszerre jelentkezik a vallási ébredés és a harc a racionalizmus ellen, a restaurációs törekvések részeként rövid időre mindkét oldalon előtérbe kerül a felekezeti unió, a nemzeti és vallási egység romantikus gondolata. Amikor azonban a pasztoráció súlypontja mind a két felekezetenél az etikai célokról a szakrális feladatra tevődik át, és a katolikus egyház helyzete ismét megszilárdul, újjáéled a hitvita, az apológia, a polémia és a térítő szándék, szaporodnak a felekezeti összetűzések, amihez katolikus részről az ultramontán Róma-jelenlét, protestáns részről a hangsúlyozott Luther- és Kálvin-kötődés elkülönítő szerepe járul. Mindez együtt jár a katolikus egyház és az állam közti konfliktusok újjáéledésével.⁷

Pályája

Jordánszky Elek 1765. szeptember 15-én született Kassán Jordánszky Pál, később pozsonyi kamarai számtartó és Uher Mária egyetlen gyermekeként.⁸ Az 1818-ban saját maga készítette genealógiájából tudjuk, hogy apjához hasonlóan apai rokonságának több tagja is a városi hivatalnokréteghez tartozott: így pl. dédapja, Blahó János nagyszombati szenátor, azonos nevű dédnagybátyja

nagyszombati kincstartó, nagyapja, idősebb Jordánszky Pál a tavarnaki uradalom intézője, nagybátyja, Jordánszky Antal pedig trencsényi városi jegyző volt.⁹ Anyai részről Jordánszky nem tüntette fel a társadalmi hovatartozásra utaló adatokat, amiből ennek az ágnak a szerényebb anyagi helyzetére gondolhatunk. Anyai dédapja a Rotarides, anyai dédanyja a Stiavniczky névre hallgatott, az Uher név először az 1771-ben Kassán elhunyt anyai nagyapa, Uher Miklós nevében tűnik fel a családban. A neveken kívül a családi levelezés is azt mutatja, hogy a rokonság egy része mindkét ágon a szlovák etnikumhoz tartozott. Az 1762-ben elhunyt apai nagyapa 1756-ban megszakadt családi feljegyzései szerint Jordánszky Elek apja, Pál, elsőszülött gyermek volt, aki miután tizenöt éves korában Nagyszombatban befejezte alapfokú tanulmányait, jezsuita novícius lett.¹⁰ Noviciátusát a bécsi Szt. Anna jezsuita rendházban töltötte, majd a rendbe lépett. A feljegyzés megszakadásának és a nagyapa halálának időpontja alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy távozása a rendből pontosan mikor és milyen körülmények között történt, s homály fedi az apa és a nála tíz évvel fiatalabb anya házasságkötésének idejét is. A családi múltnak ez az eseménye egyrészt tükrözi az egyházfegyelem, ezen belül a szerzetesi életforma bomlási folyamatát a 18. század második felében,¹¹ másrészt a későbbiekben meghatározó jelentőségű lett Jordánszky Elek pályáján.

Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában kezdte, ahol elsajátította az ott használatban lévő három nyelvet, majd ugyanabban az évben, amikor apja 44 éves korában meghal, kispapnak jelentkezik. Tanulmányai folytatására az esztergomi egyházmegye papnevelő intézetébe, a pozsonyi Emericanumba küldik. Az intézet ebben az időben is több, később magas egyházi méltóságra emelkedett növendéknek ad otthont, a növendékek 1783-ig a pozsonyi gimnázium legfelső két, rhetorikai és poetikai osztályának rendes tanulói.¹² A bölcsészet első évét a kialakult gyakorlatnak megfelelően 1782—1783-ban Nagyszombatban, második évét 1784-től Pozsonyban végezte. Ugyanettől az évtől az Emericanum a központosított jozefinista szellemű papnevelés eszközeként mint generális szeminárium működött, s az egyházi talajról induló szlovák nemzeti megújulásnak is egyik első műhelye lett.¹³ Teológiai tanulmányai során a Nagyszombatból frissen átköltöztetett pozsonyi akadémia hallgatójaként a legkülönbébb eszmeáramlatok képviselőivel kerül kapcsolatba: tanárai között a többségben lévő konzervatív beállítottságúak mellett febroniánus, a janzenizmushoz közel álló, mérsékelten felvilágosult és jozefinista, racionalista nézeteket valló tanárokkal is találkozott.¹⁴ Tovább bővíti nyelvismeretét, s a teológia elvégzése után 1789-ben pappá szentelik.

A következő évtől Berényi Miklós gróf fiainak nevelője a Nyitra megyei Bodokon. Bár szerződése hat évre szól, előljárója és további pályáján legfőbb

pártfogója, Vilt József érseki helytartó közbenjárására két év után felmentik tisztségéből.¹⁵ 1792—1798 között szentszéki jegyző, a primási levéltár őre, majd a jozefinizmus ellen küzdő barokk főpapi generáció egyik utolsó tagjának számító Batthyány József bíboros titkára lesz. Primási levéltárosként többek között összeállítást készít a királyi tetszvényjog történetéről, a bécsi Pázmáneum és vagyona 1780—1794 közötti sorsáról, előterjesztést nyújt be az egyházi személyek degradációját illetően, és jelentést tesz a primási levéltárban a hadi szolgáltatásokra található iratokról az országgyűlésen való felhasználás céljára.¹⁶ Ezek a munkái mind olyan kérdésekhez kapcsolódnak, amelyek a jozefinista jellegű kormányzat egyházi ügyekbe történt beavatkozása nyomán vetődtek fel. 1798 és 1805 között az Esztergom megye északnyugati részén fekvő, tiszta katolikus lakosságú Szölgyén plébánosa. Plébánosi működésének emlékét őrzik egyrészt az anyakönyvi bejegyzések, amelyek forrásértékűek a község 18. század eleji újratelepülésére nézve, másrészt a plébániatemplom, melynek építését befejezi.¹⁷ Apró, de jellemző mozzanat, hogy mivel a templom felszentelését az építkezést kezdeményező, de időközben elhunyt bíboros helyett csupán egy esztergomi kanonok végezte 1799-ben, Jordánszky arra kérte az akkori káptalani helynököt, Vilt József címzetes belgrádi püspököt, hogy a templomot ünnepélyesen, a Pontificale szerint is szentelje fel. Erre 1801 pünkösdjén került sor bérmálással egybekötve: a nép zászlók alatt vonult a templomhoz, az ünnepi beszédet a megbetegedett udvardi plébános helyett maga Jordánszky mondta. Még szölgyéni plébános, amikor többek között őt is felkéri Vályi András Magyar grammatikája hivatalos bírálatára: a műről általában elismeréssel szól, csupán néhány kisebb megjegyzése van a helyesírást, a ragozást és a szórendet illetően.¹⁸

1805-ben teológiai doktori címet szerez, s ugyanebben az évben Nagyszombatba az egyháztörténet és a dogmatika tanárává nevezik ki. Két év múlva pozsonyi kanonok lesz, 1808 és 1813 között a pozsonyi akadémia aligazgatója. Kanonoki kinevezésével abba az egyházi rétegbe jut, amely a századfordulón és a 19. század első két évtizedében a feloszlott jezsuiták egy részének fő menedékhelye volt, s amely a püspöki, érseki széküresedések idején fontos szerepet játszott az egyházmegyék ügyeinek intézésében.¹⁹ A pozsonyi akadémia aligazgatójává történt kinevezése 43 éves korában nem kis megtiszteltetésnek számított, mivel erre a feladatra rendszerint a kiérdemesült tudósok sorából jelölt ki a király valakit.²⁰ A pozsonyi káptalan küldöttként részt vesz az 1808. évi országgyűlésen, ahonnan rendszeres levélbeli tájékoztatást küld a távollévő Kollonich László kalocsai érseknek.²¹ 1816-ban esztergomi kanonokká történt kinevezéséig egyik életrajza a pozsonyi káptalan lelkének mondja, aki a francia háború idején is a helyén maradt.²² 1817-ben elveszíti édesanyját, az 1810-es évek végén szászvári apáttá és apostoli főjegyzővé nevezik ki, majd a reformkor elejét meghatározó, a

zarándokhelyek támogatásával is elől járó egyházfő, Rudnay Sándor érseksége idején²³ pályája tovább ível: 1820-ban sasvári főesperes, 1825-ben szentgyörgymezei prépost és főszékesegyházi főesperes, 1827-ben a nagyszombati kerület érseki helynöke, 1829-ben éneklőkanonok, 1831-ben pedig címzetes tinnini püspök, és az érseki szék még ugyanebben az évben történt megüresedésével gyakorlatilag az egyházmegye első embere lesz.²⁴ Még 1820-ban jut birtokába Fába Mátyástól, az esztergomi káptalan jegyzőjétől a később róla elnevezett kódex, amit néhány év múlva a tudományos kutatásnak is rendelkezésére bocsát.²⁵ Ugyanebben az időben fontos szerepet játszik a katolikus egyház megújulását célzó, 1822-ben összehívott nemzeti zsinat előkészítésében és lebonyolításában. Az esztergomi káptalan követeként részt vesz az 1825. évi országgyűlésen, melyről naplót vezet.²⁶ Országgyűlési felszólalásai hűen tükrözik túlnyomó részben konzervatív beállítottságát: így például mindjárt az első ülésen nagyfokú lojalitásról tesz tanúságot, amikor a király személyes helytartójának beszédére a rendek nevében adott válaszában a kölcsönös bizalom szükségességére helyezi a hangsúlyt, melynek új zálogát Karolina Augusta császárné megkoronázásában jelöli meg.²⁷ Az egyházi javadalmak megadóztatása kapcsán terjedelmes jogtörténeti visszatekintéssel igazolja a magyar klérus adómentességét, ugyanakkor az adózó nép terheinek könnyítését sürgeti.²⁸ A magyar nyelv felvirágoztatása körül a szerzetesi nevelésről indult vitában megvédi az egyházi iskolákat, s a kérdés felekezeti vonatkozásainak figyelmen kívül hagyása mellett foglal állást.²⁹

Az 1832—1836. évi országgyűlésen már címzetes püspökként vesz részt a főrendi tábla ülésein. 1837 áprilisában magas kora ellenére Rómába utazik,³⁰ utazásáról naplót ír,³¹ melynek egyes fejezeteit nyomtatásban is kiadja.³² Az 1839—1840. évi országgyűlésen személyesen már nem vesz részt, csupán képviselteti magát. 1839 májusában a Rudnay érsek halála után nyolc év múlva kinevezett Kopácsy József érseki beiktatásánál mond üdvözlő beszédet,³³ ugyanez év augusztus 15-én az előző évi árvízben elpusztult esztergomi kórház és kápolna felszentelését végzi,³⁴ majd szeptember 29-én aranymiséjét mutatja be Máriacellben.³⁵ Októberben Budán és Pesten több templomban bérnád, ekkor mondott aktuális tartalmú beszédeit (így pl. a vallási közömbösségről, a vegyesházasságokról) a korabeli sajtó külön is kiemeli.³⁶ Ez lehetett utolsó nyilvános szereplése, mert a következő év február 17-én rövid betegség után, 75 éves korában meghal.³⁷ Testét az épülőben lévő esztergomi székesegyház kriptájába temetik.

E vázlatos életpálya keretében csak röviden szólhatunk Jordánszky egyházi, tudományos és egyéb kapcsolatairól, mecénási és jótékony tevékenységéről, emberi vonásairól. Indulását és emelkedését az egyházi pályán az „igaz, jóakaró barát”, „gyermekségétől fogva atyai pártfogó”, Vilt József érseki helytartó, 1806-

tól győri püspök jóindulatának köszönheti. 1780-tól 1813-ig, a püspök haláláig tartó levelezésük az egyházi és egyházpolitikai események, a különböző családi, személyi és anyagi ügyek, a mindennapi élet egyedülálló dokumentuma. Hogy Jordánszky milyen fontosságot tulajdonított ennek a kapcsolatnak, az is mutatja, hogy Vilt hozzá írt, rendszerint „kedves Elekem” megszólítással kezdődő leveleit nemcsak megőrizte, hanem egy füzetbe gondosan lemásoltatta.³⁸ A levelek többek között megvilágítják a két egyházi személy egymáshoz több ponton hasonló nézeteit az új koráramlatokkal kapcsolatban. Az 1794. április 6-án Nagyszombatban kelt levelében például Vilt így ír: „Szomorú időkre jutottunk! A könyvek sajtójának szabadságát sürgetik az Illuminátusok, s még is Pius Pápa egész Anyaszentegyház Fejedelmének beszédjét tiltják csak azért, hogy a történetek szerént intézte beszédjét. Ha pedig hamis, gyalázó és mocskoló írások kelnek világosságra, a melyek a hitet, jó erkölcsöket, Anyaszentegyházunk előjáróit, országló Fejedelmeket sértegetik, s nevetségesekké teszik, ezek szabadon árultatnak, s nem tiltattatnak.”³⁹ Egy másik, 1797. május 3-án Nagyszombatban kelt levelében Vilt a nemesi inszurrekcióra vonatkozó különféle nézeteket és azok okait ismerteti Jordánszkyval.⁴⁰ Mindez érthetővé teszi, hogy Vilt ötvenéves papi jubileuma alkalmából 1811-ben az ünnepi beszédet Jordánszky mondja,⁴¹ s hogy a nyomtatásban megjelent beszéd két különböző változatban ismert címlapmetsetét is ő készítette: az egyiket Vilt győri püspökké szentelése,⁴² a másikat az ötvenéves jubileum alkalmából.⁴³

Jordánszky történeti érdeklődésének korai megnyilvánulása a Kovachich Márton Györgyhöz — az oklevelek gyűjtésére alapítandó irodalmi társaság tervezete alkalmából — 1793-ban intézett köszöntő versezet,⁴⁴ amit az 1790-es évek közepétől csaknem Kovachich haláláig tartó, nem túl sűrű levélváltás követ.⁴⁵ A lassan egyenrangúvá váló kapcsolat elsősorban tudományos jellegű, így pl. Kovachich saját munkájáról, kiadási lehetőségeiről ír Jordánszkyknak, művei előfizetési ívét megküldi és pártfogását kéri, Jordánszky pedig Kovachich több könyvét megvásárolja. Ez a kapcsolat egyben arra is utal, hogy Jordánszky nem zárkózott el mereven a felvilágosult katolicizmus és vallási tolerancia képviselőitől,⁴⁶ s tudományos törekvéseinek bizonyos mértékig alá tudta rendelni az ezekkel az eszmékkel szembenálló egyházpolitikai nézeteit. Csak szórványos nyomot találtunk Jordánszky és a kor romantikus történetírásának egyik különleges képviselője, Horvát István kapcsolatára. Egy 1813. január 29-én Pozsonyban kelt rövid levél arról tudósít, hogy Jordánszky egy meg nem nevezett szerző bécsi kiadású munkáját különböző intézmények számára több példányban elküldte Horvát Istvánnak.⁴⁷ A reformkori történetírás művelői közül az említettekén kívül Jordánszky alkalomszerű levélbeli kapcsolatban állt Czinár Mór bencés történésszel is.⁴⁸ 1816—1820 között Széchényi Ferencsel és bécsi

körével áll intenzív kapcsolatban, amely egész munkássága szempontjából meghatározó jelentőségű, ezért erről ott szólnunk részletesebben. Széchenyi halála után Jordánszky több levelet váltott a kor másik jelentős gyűjtőjével és mecénásával, Jankovich Miklóssal is.⁴⁹ Az 1822—1827 közötti évekből fennmaradt levelek rendszerint egymásnak kölcsönadott könyvekről, az ezekről alkotott vélemények cseréjéről, saját műveik megküldéséről és aktuális tudományos kérdésekről szólnak.⁵⁰

Jordánszky tevékenységének egy másik területére vet fényt a Brunswick Terézzel folytatott levelezés. Az 1820-as évek végén és a 30-as évek elején a kor egyik központi kérdéséről, a nevelésről és annak gyakorlati megvalósításáról több levelet váltottak.⁵¹ Brunswick Teréz például a nagyszombati és pozsonyi apácáknál kisgyermekek számára létesítendő konviktus alapításához kéri Jordánszky segítségét, aki ezt a tervet nemcsak anyagilag, hanem előadás tartásával is támogatta.⁵² Jordánszky érdeklődése a kérdéskör iránt korábbi időkre nyúlik vissza: már az 1790-es évektől kezdve szoros kapcsolatot tart fenn a pesti angolkisasszonyokkal és más, neveléssel is foglalkozó női rendházakkal, megírja az angolkisasszonyok intézetének történetét, és a kéziratot a pesti rendház főnöknőjének ajánlja.⁵³

Többrétegű kapcsolat fűzte Jordánszkyt élete utolsó bő évtizedében a Rudnay primás által 1828-ban Esztergomba meghívott Rumy Károly Györgyhöz. A Jordánszkyhoz hasonlóan vegyes nyelvi környezetből származó, széles érdeklődési és baráti körrel rendelkező, csak néhány évvel korábban katolizált Rumyt a primás mintegy udvari költőként tartja maga mellett.⁵⁴ Jordánszkyval több kérdésben egymáshoz hasonló nézeteket vallottak: ahogy például Rumy a szomszédos népek irodalmát is figyelemmel kísérte, s türelmes magatartást tanúsított a nemzetiségekkel kapcsolatban, úgy a magyar nyelv államnyelvként történő bevezetésének ügyében Jordánszky is minden magyarországi nemzetiség szabad nyelvhasználata és a latin nyelv tudományos célokra történő megtartása mellett foglalt állást.⁵⁵ Kapcsolatuk különösen a primás halála után fonódik szorosra,⁵⁶ amikor Rudnay mecénási szerepét Jordánszky veszi át. Levélváltásra természetesen csak akkor került sor, amikor Jordánszky nem tartózkodott Esztergomban, így például az 1832—1836. évi pozsonyi országgyűlés idején. A levelek egyik visszatérő témája Rumy és családja nehéz anyagi helyzete: Rumy Jordánszkyt többnyire pártfogójának szólítja, s rendszeresen kér tőle kölcsön kisebb-nagyobb összegeket különböző okokra (pl. lánya iskoláztatására, betegségre) hivatkozva.⁵⁷ Kölcsönösen felköszöntik egymást névnapjukon, s Rumy 1832-ben készített névnapi köszöntő versezete, valamint Jordánszky ötvenéves papi jubileuma alkalmából írt gratulációja nyomtatásban is megjelenik.⁵⁸ Jordánszky rendszeresen beszámol Rumynak az országgyűlés aktuális híreiről, a

nyelvújítás kapcsán a „neo-magyarorum” túlzásai ellen foglal állást, megköszöni Romy segítségét az egyik általa kiadott munkában talált hiba kijavításában, az országgyűlésen felvetődött problémák kapcsán egyházjogi kérdésekben tanácsot kér tőle stb.⁵⁹ Ezek után könnyen érthető, hogy Jordánszky halála után a legérzékenyebb nekrológot Romy Károly írta a Gemeinnützige Blätter hasábjain.⁶⁰

A Romy Károlyhoz és Brunswick Terézhez fűződő kapcsolat már utalt arra, hogy Jordánszky mecénási tevékenységének két fő területe az oktatási, humanitárius intézmények támogatása, valamint a tudomány- és művészetpártolás volt. Romy nekrológiájából tudjuk, hogy a tanítóképző intézetet, a szegényházakat és kórházakat Jordánszky rendszeresen nagyobb összeggel támogatta, nagyszombati plébánosként a plébániai bevételt hat diák taníttatására és más jótéteményekre fordította.⁶¹ Végrendeletében nagyobb összegeket hagyott oktatási célokra és a szegények megsegítésére,⁶² a halálára megjelent gyászverset az a Csallóközből származó Zima János írta, akit még teológushallgató korában fogadott pártfogásába.⁶³ Az általa ismert nyelveken írt történeti, teológiai, jogi munkákból jelentős könyvtárat hozott létre, melyben könyvritkaságok is voltak. Képgyűjteményén kívül művészetpártolását tanúsítja az is, hogy az esztergomi egyházmegye térképét és Rudnay primás arcképét rézbe metszette, az elhunyt I. Ferenc császár életéről és a császári család tagjairól 1836-ban kiadott metszetes album költségeinek egy részét ő viselte, 1837—1838-ban az esztergomi Tamás-hegyen a primási építőmesterrel és egy bécsi szobrásszal kálváriastációkat készíttetett.⁶⁴ A Romy által feljegyzett és az életpálya által is tanúsított jellemző emberi vonásai: a kártyajátékot és az utcai koldulást nem szerette, de a nagy szükségben hozzá fordulókat mindig meghallgatta, rendszeresen és sokat dolgozott, kiterjedt levelezést folytatott, s mindenben a pontos kötelességteljesítés embere volt.⁶⁵

Munkássága

Az életpálya áttekintése után Jordánszky írói működésére fordítva a figyelmet, nyomtatásban megjelent munkáit több szempontból csoportosíthatjuk. A kiadványok műfaja, nyelve és az elérni kívánt olvasói rétegek különbözősége azt mutatja, hogy egyházi reformtörekvéseit két irányban próbálta megvalósítani. Munkái nagyobb részével általában latin nyelven elsősorban a klérushoz, valamint a műveltebb nemesi, főnemesi rétegekhez kívánt szólni, a kisebb részt kitevő magyar vagy más nemzeti nyelvű kiadványai pedig rendszerint a szélesebb néprétegeknek készültek. Kedvelt műfaja az egyházi beszéd, valamint a

különböző neves egyházi és világi személyek életrajza. Gyakorlati használatra több fordítást készít, ezenkívül egy-egy szentéletrajz összeállítása és vitairata ismert. Nyomatott munkássága kora más egyházi íróihoz viszonyítva nem túlságosan nagy terjedelmű még akkor sem, ha számításba vesszük, hogy mivel kiadványai részben névtelenül láttak napvilágot, további művek előkerülésére számíthatunk.⁶⁶

Az egyházi beszédek kiadása ebben az időszakban nem volt általános gyakorlat, még a jeles szónokok közül sem sokan adták ki prédikációikat. Jordánszkyt a kortárs Fejér György a kiváló hitszónokok között tartja számon,⁶⁷ s ez a megállapítás a nyomtatásban kiadott beszédek alapján ítélve nem járhat messze a valóságtól. Jordánszky csupán azokat a beszédeit jelentette meg, amelyeket egy-egy nagyobb egyházi ünnep vagy kiemelkedő egyházi személyiség kapcsán mondott, s a napi aktualitáson túli jelentőséget tulajdonított nekik. Összesen hat ilyen, az áhítati és a tudományos szándék különböző arányú jelenlétét és összefonódását tükröző beszéde ismert, amelyek életútja alkotó periódusait folyamatosan végigkísérik. Beszédeit a bevezetésen és befejezésen kívül rendszerint két fő részre osztja, bőséges jegyzetanyaggal látja el, melyben nemcsak az idézetek lelőhelyét és eredeti szövegét hozza, hanem tárgyi adatokkal is bőségesen kiegészíti a főszöveget.

Az első beszéd 1808-ban Szt. István király ünnepén hangzott el magyar nyelven a bécsi kapucinusok templomában, ehhez kapcsolva Jordánszky saját, számos nyelvi leleményről tanúskodó fordításában Szt. István intelmeit közli.⁶⁸ Ahogy a 17—18. századi Szt. István-beszédekben nyomon követhetjük az uralkodó szerepéről alkotott barokk felfogás és nemzeteszme alakulását, ugyanúgy ez a beszéd is hűen tükrözi azt a 19. század eleji elvárást, hogy a király alakja példaként álljon a megújulásra törekvő nemzet és egyház, illetve az uralkodó előtt. A beszéd aktuális vonatkozásai — aláhúzva az intelmeknek többek között a katolikus hit megtartásáról, az egyház fenntartásáról és a püspökök iránti tiszteletről szóló részeivel — arra utalnak, hogy a szent király alakjának újraértelmezése hatékony támaszt jelentett az egyházi romantika célkitűzéseinek.

Az egyházi személyek életének eseményei alkalmával mondott beszédek közös jellemzője, hogy kivétel nélkül a barokk egyházi tradíciót ápoló személyiségekhez kapcsolódnak. A Vilt József aranymiséjén 1811-ben a győri székesegyházban elhangzott magyar nyelvű prédikációban Jordánszky él a személyes kapcsolat adta lehetőségekkel, és nemcsak a püspök életútját ismerteti, hanem tanulságos történeteket is elmond életéből és saját emlékeiből, Vilt hozzá írt leveleiből is idéz.⁶⁹ Finom érzékére mutat, hogy a püspök érdemei felsorolásakor kerüli a személy szerinti dicséretet, s mint mondja, „a benne élő Krisztust magasztalja”. Miniatur város-, rend- és kortörténetet kapunk abban a prédikációban, amelyet

1815. október első vasárnapján a pozsonyi Szentháromság-templomban tartott német nyelven Hyacinth Desidor, volt trinitárius szerzetes ötvenéves papi jubileuma alkalmából.⁷⁰ A címlap előtt kihajtható rézmetszet található a pozsonyi Szentháromság-templom és környezete ábrázolásával,⁷¹ a kiadvány második, terjedelmesebb részét a beszédhez fűzött jegyzetek teszik ki. Megtudjuk, hogy a jubiláns királyi engedéllyel plébániaház építésébe kezdett az elvett kolostorépület helyett, s hogy az 1812-ben elkészült épület a lakosság megítélése szerint is nagymértékben hozzájárul a tér fényének emeléséhez. A jegyzetekben Jordánszky a trinitárius rend történeti jelentőségének méltatása mellett számos rend- és rendháztörténeti adatot közöl, véleményt mond a napi egyházpolitikai eseményekről, s állást foglal a korabeli sajtó egyházi vonatkozású jelentéseivel kapcsolatban.

Az egyházi személyekhez fűződő beszédek másik jelentős csoportját a jubileumi prédikációk mellett a latin nyelvű temetési beszédek alkotják. Jordánszky beszélt a bőkezű és művészetpártoló Kollonich László kalocsai érsek temetésén 1818-ban, s a prédikáció megjelentetését összekapcsolja a kalocsai érsekek életrajzának összeállításával, a beszédet mintegy ennek függelékeként közli.⁷² Ez az életrajzgyűjtemény Jordánszky egyháztörténeti érdeklődését tükrözi, s a 18. század nagy anyaggyűjtő munkáját folytató 19. század eleji szerényebb egyháztörténeti vállalkozások körébe sorolható. Másik, nyomtatásban is megjelent temetési beszédét Jordánszky az 1826. december 31-én elhunyt Kluch József nyitrai püspök temetésén mondta.⁷³ Ebben méltatja a püspök érdemeit, aki jelentős összeget adott az esztergomi bazilika építésére, s az egyházművészetek felkarolójaként és a szegényebb tanulóifjúság jótevőjeként volt ismert. Jordánszky kegyképekről szóló munkájából tudjuk, hogy Kluch még esztergomi kanonokként a znióváraljai képet rézre metszette és a példányokat a kultusz terjesztésére osztogatta (49).⁷⁴ A beszédhez itt a nyitrai püspökök rövid életrajzi adatai kapcsolódnak.

Bár műfaját tekintve nem beszéd, itt kell megemlítenünk Sóber János címzetes novi püspök, pozsonyi prépost latin nyelvű életrajzát.⁷⁵ Az életrajz kiadási hely és év, valamint a szerző megnevezése nélkül jelent meg, az egyik példányon olvasható „A. J. mp.” jelzés azonban egyértelműen tanúsítja Jordánszky szerzőségét.⁷⁶ Sóber jezsuita volt, majd a feloszlítás után Batthyány érsek a nemes ifjak nevelésével bízta meg Esztergomban. Részt vett az 1790. évi országgyűlésen, áhítatirodalmi munkái jórészt a jezsuita barokk vallási eszmények szellemében íródtak. A névtelenség oka, hogy 1809. június 7-én a francia megszállás idején halt meg, az életrajznak tehát aktuális politikai jelentősége is volt. Az életrajzhoz függelékként Jordánszky egy párhuzamosan szerkesztett latin és német nyelvű dicsőítő költeményt kapcsolt.

Jordánszky utolsó nyomtatásban megjelent beszéde a barokk kori szent- és ereklyetisztelet jellegzetes formájához, a katakombaszent-kultusz egyik utolsó megnyilvánulásához fűződik. Ez a kultuszáramlat Magyarországon fénykorát európai viszonylatban némileg megkésve, a 18. században éli, kezdetben a kultusz törökellenes vonása az erőteljesebb, majd fokozatosan előtérbe kerül az ereklyék megszerzésének presztízsnövelő, reprezentatív, ellenreformációs és a különböző nemzetiségeket összekapcsoló funkciója. A 18–19. század fordulóján az ereklyék hitelességében és a szentek csodatévő erejében való kétely, valamint az ereklyetiszteletet érintő protestáns és felvilágosult kritika erősödése a katakombaszentek fokozatos kiszorulását eredményezi a kultuszformák közül.⁷⁷ Jordánszky beszéde ahhoz az ereklyéhez kapcsolódik, amit az újonnan alakult rozsnyói egyházmegye püspöke, Scitovszky János 1834-ben kért Rómából székesegyházának az egyházmegye területén élő nagyszámú protestáns lakosság térítése és a katolikusok megerősítése céljából.⁷⁸ Az ereklye translációja a barokk korra emlékeztető különleges pompával, több napig tartó ünnepségsorozattal ment végbe. A nagy tömegeket megmozgató ünnepélyes átvitel kiindulópontja a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák temploma volt: ők díszítették fel az ereklyét, majd 1836. február 4–16. között nyilvános tiszteletre tették ki templomukban. Itt és ekkor hangzott el Jordánszky német nyelvű beszéde, amit Rozsnyón számos további prédikáció követ: ez utóbbiak közül Scitovszky János püspöknek a transláció napján és Hollók Imre rozsnyói történészprofesszornak az ünnepségsorozat utolsó napján mondott magyar nyelvű beszéde ismert. A három beszéd közül Jordánszkyé a legrövidebb, de csírájában mindazoknak a motívumoknak a többségét tartalmazza, amelyeket a másik két beszéd részletesen kifejt: visszatekint a vértanútisztelet korai időszakára, utal a pápai ajándékozásra és az ereklye feldíszítésére, s a szentet példaként állítja hallgatói elé. Hollók beszédében ezenkívül foglalkozik az ereklyetisztelet felvilágosult bírálóival és túlzásaival is. A beszédekben megnyilvánuló aktualizáló szándék mögött nem nehéz felismerni a törekvést a más vallású környezet és a racionális hatások ellensúlyozására. Az ereklye tiszteletének fenntartását a következő években a translációs emlékünnepek szolgálják a leghatásosabban, a kultusz szélesebb körű befogadására a szent nevének névpatrónusként választása utal Pozsonyban és a rozsnyói egyházmegye területén. Jordánszky hagyatékában fennmaradt egy magát a szent „örök tisztelőjé”-nek nevező ismeretlen személy által készített, és 1837-ben Pozsonyból neki elküldött latin nyelvű elégia, amely Jordánszky beszéde közvetlen hatásának tulajdonítható.⁷⁹

Az 1810-es évek második felében Jordánszky munkásságára döntő hatással volt kapcsolata a bécsi Széchényi–Hofbauer-körrel. A Clemens Maria Hofbauer Bécsben megtelepedett redemptorista szerzetes szellemi-lelki vezetése alatt álló,

viszonylag rövid életű mozgalom a jozefinista egyházpolitika hatásainak felszámolását és a nemzeti, egyházi megújulást tekintette fő céljának, s jelentős befolyással volt a magyarországi egyházi reformtörekvésekre.⁸⁰ Magyarországi kisugárzása tulajdonképpen akkor kezdődik, amikor a körnek bécsi házában otthont adó, annak működését anyagilag és erkölcsileg egyaránt támogató Széchényi Ferenc 1815 áprilisában megismerkedik Jordánszkyval. A kör magyarországi „kültagjai” Jordánszkyt kívül Fischer István egri érsek, aki primás híján a magyar hierarchiát képviselte, valamint Somogyi Lipót szombathelyi püspök és Weinhover József pinkafői plébános, a legfontosabb közvetítő szerepet azonban nem utolsósorban földrajzi helyzete miatt is Jordánszky játszotta. A vallási alapú nemzeti romantika közös talaján állva Széchényinél és Jordánszkyknál egyaránt összekapcsolódott a vallásosság és a magyarság megújításának gondolata, s abban is egyetértettek, hogy a vallási élet reformja csak a fegyelmeiben, erkölcsiben és tudásában egyaránt megújult papság útján érhető el.⁸¹ A belső egyházi megújulás részeként a kör Magyarországon is megvalósítandó törekvései közé tartozott a vallásos könyvek kiadásának és használatának támogatása, a jezsuita rend visszaállítása, valamint a pápa és az egyház befolyásának növelése.

A kitűzött célok érdekében alkalmazott eszközök rendkívül sokfélék: a rendszeres információcserétől a különböző könyvekre való figyelemfelhíváson, ezen könyvek fordításán és terjesztésén át új magyar bibliafordítás előkészítéséig és egyéb aktuális munkákig terjed. Mindez elsősorban rendszeres levélváltás útján történt: 1816—1820 között például Jordánszky nem kevesebb, mint 35 többségében magyar nyelvű levelet írt Széchényinek, s közben személyesen is többször találkozott.⁸² Ez a levelezés a kör magyarországi hatásának felmérésén túl lehetővé teszi egyrészt Jordánszky ekkor készülő munkái születési körülményeinek nyomon követését, másrészt annak a rokonságnak a megállapítását, ami a külön monográfiát igénylő idős Széchényi és Jordánszky korszemletről alkotott felfogása között húzódik.

Leveleiben Jordánszky a külföldről kapott és a hazai egyházi élet híreit rendszeresen közli Széchényivel, gyakran idéz Fischer érsek és Somogyi püspök hozzá írt leveleiből, más alkalommal Széchényi terveinek a két püspök felé történt továbbításáról ad hírt. A fordításra ajánlott műveknél Széchényi kikéri Jordánszky véleményét, máskor Jordánszky hívja fel Széchényi figyelmét egy-egy műre. A levelekből fény derül Jordánszky saját pályájával kapcsolatos terveire, nyíltan nem hirdetett nézeteire. 1817-ben például Pestre szeretne kerülni a szeminárium rektorának, de — mint írja — más döntést is elfogad, csak janzenista ne kerüljön oda, más alkalommal az egyházi javadalmak janzenistákkal és németekkel való betöltését nehezményezi.⁸³ Többször szót emel a katolikus

felvilágosodás képviselői ellen,⁸⁴ s ellenük írott munkákat ajánl Széchényinek.⁸⁵ Egy másik levelében saját üldöztetésük lehetőségéről ír, mivel tudja, hogy sokan vádolják őket (ti. a kör tagjait) az uralkodónál, ugyanakkor a magyar püspökök egy részének „lágymelegség”-ét bírálja.⁸⁶ A kor egyházpolitikájának közvetlen lecsapódását is megtalálhatjuk a levelekben: 1818-ban például Széchényi felkéri Fischer érseket és Jordánszkyt a magyar püspökök kegyes alapítványainak összegyűjtésére, hogy a király vádjá alól (ti. hogy jövedelmüket nem az egyház javára fordítják) tisztázhassák magukat.⁸⁷ 1820-ban a már beteg Széchényi mellett Penkler báró veszi át a kör ügyeinek intézését, Jordánszky Széchényivel párhuzamosan őt is tájékoztatja.⁸⁸

Széchényi megbízást adott Jordánszky-nak egy, a plébániai könyvtárak fejlesztésére alapítandó intézmény tervezetének elkészítésére. Az 1816-ban készített tervezet szerint az intézmény központi alapítvány segítségével támogatná a könyvtárak gyarapítását, s legsürgősebb feladatként Jordánszky a biblia magyar nyelven történő kinyomtatását és szétosztását jelöli meg.⁸⁹ A terv eredeti formájában ugyan nem valósul meg, de amikor Jordánszky megtudja, hogy a budai nyomdánál több száz példány még raktáron van a Káldi-biblia utolsó, 1782-es kiadásából, Széchényi megvásárolja ezeket és szétosztatja. Széchényi, Jordánszky és Fischer érsek több levelet váltott egy új katolikus bibliakiadás ügyében, de míg Jordánszky a Károli-féle fordítás „tévedéseit” sorra vevő Káldi-féle „Oktató intéz” újranyomása mellett, Fischer érsek ez ellen foglalt állást. A megtalált példányokat végül is enélkül osztották szét, új kiadásra pedig az 1822-es nemzeti zsinat határozata ellenére is majd csak 1834–1836-ban kerül sor. Jordánszky-nak a protestáns bibliafordítással kapcsolatos nézetére vet fényt az a megjegyzése, amellyel a Károli-biblia terjesztését betiltó királyi rendeletet a már kigyulladt tűz elleni védekezéshez hasonlítja.⁹⁰ Egy másik levélből arról értesülünk, hogy Jordánszky a nyitrai püspök javaslatára tárgyalni kezdett a biblia szlovák nyelvre való lefordításáról.⁹¹ Széchényi vetette föl Jordánszky-nak a protestáns és felvilágosult elvek hirdetésével, valamint miszticizmussal alaptalanul vádolt Johann Michael Sailer neves német teológus két, közelebbről meg nem nevezett műve szlovák nyelvre való lefordításának gondolatát, akinek rehabilitása a kör fontos célkitűzései közé tartozott. Erre azonban a szlovák nép vallási igényeit belülről ismerő Jordánszky a következőket válaszolja: „... a mi tót gyermekeink koránt sem alkalmasak ennek meghasználására ... örömösebb vennék Pázmány Péter imádságos könyvét, ha ez magyarból tótira fordíttatna.”⁹²

A levelek egyik visszatérő motívuma a jezsuita rend visszaállításának kérdése. Jordánszky magyar papokat ösztönöz a rendbe lépésre, egyelőre még csak külföldön, s hangot ad meggyőződésének, hogy a sokban a reformáció idejéhez

hasonlítható korban Magyarországon is szükség lenne a rend visszaállítására. Ez az elképzelése nem maradt rejtve Bécs előtt sem, mert amikor 1817-ben egy Rómában élő magyar származású jezsuita a Jézus Szíve társulatot akarta meghonosítani Magyarországon, kérését a király Lorenz államtanácsos javaslatára elutasítja, aki ekkor kifejezte gyanúját, hogy ez csak ürügy a jezsuiták visszacsempészésére, s Jordánszky kezét gyanította az ügyben.⁹³ Jordánszky élete végéig nem mond le erről a tervéről: 1836-ban a kalocsai érsekkel a letelepedési engedély esetleges megadásáról vált levelet, végrendeletében pedig a visszatérés esetén tekintélyes összeget hagy a rendre.⁹⁴ Jordánszkynek ez a törekvése összhangban állt a redemptorista irányítás alatt működő kör egyik fontos célkitűzésével: mindkét rend mintegy a népi vallásosság hivatásos szakértőjének, missziós beállítottság hordozójának számított, így nem véletlen, hogy éppen tőlük várta az egyházi reformok megvalósítását.

Ezen időszakban keletkezett munkái szoros kapcsolatban állnak a Széchényi-kör programjával, s mintegy annak magyarországi megvalósulásaként értékelhetők. Először egy olyan kiadványt kell megemlíteni, amely ugyan néhány évvel korábban keletkezett, de műfajával és eszmei háttérével előre jelzi a későbbi művek irányvonalát. Jordánszky franciából latinra fordította és 1808-ban név nélkül, néhány magyaróz jegyzettel ellátva megjelentette a két évvel korábban kiadott francia katekizmus teljes szövegét.⁹⁵ A kiadvány érdekessége abban rejlik, hogy a katekizmus a francia klérus császárral szembeni lojalitásáról és az uralkodó vallási legitimáció iránti igényéről tanúskodik: a francia klérus a vallási restauráció érdekében a császár kívánságára egy olyan rész betoldásába is beleegyezett, amely a császárnak engedelmességet és adófizetést fogad, s a hadi kötelezettségek teljesítését ígéri.

A Széchényivel való kapcsolat első évétől, 1815-től látható módon megszaporodnak a Jordánszky által kiadott és fordított művek. Németből és franciából lefordítja és 1815-ben megjelenteti az 1811. évi híres párizsi nemzeti zsinat aktáit.⁹⁶ A kiadvány első, föltehetően 1809-ben külön megjelentetett része VII. Pius pápa 1808 februárjától a francia kormányhoz intézett nyilatkozatait tartalmazza. A nyilatkozatok háttére közismert: a császár és a pápa mint világi uralkodó között elmérgesedett politikai konfliktus miatt ekkor került sor Róma francia megszállására, Napóleon kiátkozására és a pápa Rómából történő elszállíttatására. A párizsi zsinat aktái magyarországi megjelentetésének aktualitását elsősorban az adta, hogy a zsinat összehívásának egyik okát a püspöki székek betöltetlensége és a püspökkinevezések joga körüli vita szolgáltatta,⁹⁷ ami Magyarországon is a megoldatlan kérdések közé tartozott. Másfelől ezen a zsinaton Napóleon a világi és az egyházi hatalom, valamint a különböző felekezetek egyesítését kívánta elérni, s ezek a Rómától való elszigetelődést és

„nemzeti egyház” létrehozását célzó törekvések nálunk is veszélyt jelentettek a katolikus egyháznak.⁹⁸ Jordánszky Széchényinek írt egyik első levelében tesz említést erről a munkájáról, s megjegyzi, hogy kinyomtatása nem kevés költséggel történt.⁹⁹ Francia tájékozódását húzza alá az a még ugyanebben az évben általa kiadott munka, amely bibliafordítási törekvéseihez kapcsolódik. Ez Fénelon egy kevésbé ismert kisebb művének egyelőre azonosítatlan kiadása: levél Arras püspökéhez a biblia népnyelven történő olvasásáról.¹⁰⁰

A franciából fordított művek után két németből átültetett munka következik. Az egyik egy ismeretlen szerző először 1781-ben, majd 1799-ben Bécsben megjelent munkája a bevett vallásfelekezetekről.¹⁰¹ Az 1816-ban Pozsonyban kiadott, polémikus jellegű mű a katolikus egyház fontosabb tanításainak apológiáját adja, különös tekintettel az utóbbi időben a más felekezetek részéről felmerült bírálatokra. Jordánszky általában tartózkodott a szövegbe való betoldásoktól, s csupán két újabb könyvre hívja fel a figyelmet, amelyekben — mint írja — „a neotericus Uraimék is velős rágni valóra akadnak”. A fordítást egyik Széchényihez írt levele szerint Széchényi ösztönzésére készítette azzal a szándékkal, „hogy egynéhány tőlünk elszakadott Atyánkfiak az igazságnak esméretére vissza térnek”.¹⁰² A levélből azt is megtudjuk, hogy a könyv nehezen jelent meg, mert a cenzúra engedélye hét hónapot késett, mivel a mű a „Bécsi újmódi Theologusoknak nem tetszik”. Még ugyanebben az évben Jordánszky arról tájékoztatja Széchényit, hogy a párizsi zsinatról kiadott könyv lassan, de biztosan fogy, s hogy ez utóbbi könyvet is keresik.¹⁰³

A következő évben Jordánszky Franz Geiger felvilágosodásellenes svájci teológus egyik munkáját fordítja le németből latin nyelvre.¹⁰⁴ A latin szöveg a szerző megnevezése nélkül együtt jelenik meg a mű magyar fordításával, amely az egyik Széchényihez intézett levél szerint Csincsics János nagyszombati káplán műve.¹⁰⁵ Jordánszky először a munka egy évvel korábban Luzernben megjelent német nyelvű kiadását küldi el Széchényinek, majd a latin fordítás kéziratát továbbítja, tájékoztatja a kézirat cenzúrai fogadtatásáról, végül értesíti a könyv megjelenéséről és arról, hogy a magyar változathoz kétszáz példányt Pestre juttatott el.¹⁰⁶ A könyv a legfontosabb katolikus tanításokat foglalja össze, aktualitását a reformáció háromszázados évfordulóján tartott ünnepségek adták. A szerző egy ugyanebből az alkalomból megjelentetett másik munkáját a protestantizmusra vonatkozó katolikus tanításról néhány évvel később Szeder Fábán bencés szerzetes fordítja le magyar nyelvre, ugyancsak Jordánszky, illetve Széchényi ösztönzésére.¹⁰⁷

A fordítások mellett Jordánszkyknak még két latin nyelvű munkájáról kell említést tennünk, ezek azonban már csak közvetett kapcsolatban állnak a Széchényi-kör törekvéseivel. Az egyik a Szt. Mártonra vonatkozó források

kiadása,¹⁰⁸ melyről Jordánszky már Széchényihez intézett első levelében szót ejt, az ugyanitt említett egyéb tervei megvalósulásáról (a pozsonyi prépostság, a római magyar szeminárium és az V. lateráni zsinat története) nincs tudomásunk.¹⁰⁹ Az 1817-ben megjelent munkához az előszó szerint a közvetlen ösztönzést az adta, hogy Jordánszky 1807-től 1816-ig a pozsonyi Szt. Márton-templom kanonokja volt. Másfelől a pannóniai születésűnek, s ezért félig nemzeti szentnek tartott Márton alakja jól beleilleszkedett abba a törekvésébe, amely a magyar szentek kultuszának előmozdításával az egyházi, nemzeti megújulást kívánta segíteni. Az összeállítás tulajdonképpen a középkori Szt. Márton-életrajzok és más források barokk kori kiadásainak felhasználásával készült kompendium. A források megnevezése mellett Jordánszky többször utal az általa használt kiadásokra és példányokra: így például Sulpicius Severus Szt. Márton-életrajzá-
nak 1571-es Joannes Faber-féle párizsi kiadását a bécsi karmeliták, Tours-i Szt. Gergely Szt. Márton csodáiról szóló művének 1689-es Thierry Ruinart-féle párizsi kiadását a bécsi szerviták könyvtárában forgatta. Szt. Márton csodáinak teljes közlése a könyv terjedelmének mintegy a felét teszi ki, ami a mirákulumok jellegzetesen középkori és barokk műfajának aktualizálási kísérletére utal.

A másik kiadvány azon kívül, hogy rávilágít Jordánszky protestantizmushoz fűződő kapcsolatára, utal a katolikus—protestáns viszony 1820-as évektől kezdődő újabb elmérgesedésére is.¹¹⁰ A munka közvetlen kiváltó oka az volt, hogy a königsbergi egyetem 1821. évi húsvéti programjában vitairat jelent meg a protestantizmus magyarországi helyzetéről és a katolikus hitvallás protestánsokkal kapcsolatos állítólágos kitételeiről. A vitairat ellen Jordánszky terjedelmes apológiát szerkeszt, melyben sorra veszi a vitairat állításait, s a protestantizmus helyzetére vonatkozó 17—18. századi polémikus irodalom és a korabeli sajtó, valamint a katolikus hitvallás különböző szövegváltozatainak számbavételével cáfolni igyekszik azokat. Módszerét alapos forráskritika, párhuzamos szöveg-elemzés és a félreértések tisztázására való törekvés jellemzi, a mű hangvétele műfajának megfelelően szenvedélyes, s szerzője alapvető protestánsellenes beállítottságáról tanúskodik. Jordánszky könyvét a címlap szerint az éppen akkor összeülő pozsonyi nemzeti zsinatnak ajánlotta, ott azonban ezzel kapcsolatos kérdés nem szerepelt a kitűzött tárgyalási pontok között. Felfogásában ez a mű közvetlenül kapcsolódik Jordánszky fordítói tevékenységének ahhoz a részéhez, amellyel protestánsokat térítő elképzeléseit kívánta megvalósítani.

„Mária kegyelem’ Képeinek ... leírása”

Jordánszky munkásságának mai szemmel nézve legidőállóbb darabja a magyarországi Mária-kegyképekről készített összeállítás, amely mintegy az életmű foglalatának is tekinthető. Ebben összegződik, kiteljesedik és megvalósul azoknak a célkitűzéseknek a nagy része, amelyek az ekkor már élete alkonyán járó főpap pályáját végigkísérték. Ez a könyv Jordánszkynek a tudományos szakirodalomban tulajdonképpen az egyetlen ma is idézett munkája. A kialakult tudományterületek között ún. köztes műnek számít, és a néprajzon belül például nem sorolható sem a klasszikus táj- és népleírások, sem a szorosabb értelemben vett népköltészeti-folklorisztikai érdeklődés körébe. Bőséges adatanyaga miatt azonban a népi vallásosság, ezen belül a búcsújárás kutatása kezdettől fogva számon tartja és forrásként használja, bár ez a felhasználás az összetett forráskritikai kérdések miatt nem mindig a szükséges körültekintéssel történik. Számottévő képanyaga miatt a könyv a néprajz mellett a művészettörténet érdekkörébe is beletartozik, melyben a barokk kori és 19. századi sokszorosított grafika éppen napjainkban lesz egyenrangú társa a képzőművészet más műfajainak.

A bemutatást rövid műfaj történeti áttekintéssel kell kezdenünk. Már a 17. század első évtizedeiben készültek olyan összefoglaló jellegű munkák, amelyek az egy-egy zarándokhelyről megjelentetett kiadványok, ún. mirákulumos könyvek mellett egy kisebb vagy nagyobb terület speciális tiszteletben részesített, többnyire zarándoklatok középpontjában álló Mária-kegyképeinek számbavételére vállalkoztak. Ezek a kegykép kifejezés korabeli értelmének megfelelően a kép- és szoborszerű ábrázolásokat egyaránt tartalmazó munkák az ellenreformáció idején megújuló Mária-tisztelet keretében Európa katolikus területeit topografikus értelemben is Mária országaivá kívánták alakítani. A korábbi francia, olasz és német előképek nyomán született legismertebb ilyen vállalkozás Wilhelm Gumpfenberg először 1657-ben megjelent, rézmetszetekkel ellátott és további kiadásokat megért munkája az egész világon található 1200 Mária-kegyképről, amely aztán számos további ilyen jellegű kiadványnak is mintául, illetve forrásul szolgált. Az „Atlas Marianus” ettől kezdve egyik kedvelt része a különböző Máriával kapcsolatos áhítati munkáknak, mariológiáknak és a Máriát különösen tisztelő szerzetesrendek rendtörténeti kompilációinak. Ezek a történeti adatokból, legendákból és képekből összeállított egyházi földrajzok nem csupán a kegyképek feltérképezésére, optikai megragadására és dokumentációjára törekedtek, hanem alapul szolgáltak a „lelki zarándoklat” néven ismert áhítatgyakorlatnak is, amely speciális irodalma révén a vallásos társulatoknál a 17—18. században széles körben ismert.¹¹¹

Az első magyarországi keletkezésű „Atlas Marianus” Eszterházy Pál 1690-ben Nagyszombatban kiadott munkája.¹¹² A könyv 217 negyedrért oldalon összesen 117, köztük 12 magyarországi kegykép történetét és rézmetszetű ábrázolását nyújtja. 1696-ban Eszterházy némileg módosított címmel kiadja hat évvel korábbi munkájának 1300 képre bővített, metszetek nélküli változatát.¹¹³ A 794 lap terjedelmű, folio formátumú mű szerkezete és tartalma Gumpenberg előbb említett munkáját követi, az ott található képek számához viszonyítva többletként jelentkező mintegy száz képet jórészt a Gumpenbergnél nem szereplő magyarországi kegyképek adják. A korabeli gyakorlatnak és a „kegykép” kifejezés barokk kori értelmezésének megfelelően Eszterházy a legendás elemeket, krónikarészleteket és a szóbeli hagyományt egyenértékűen használja fel a hiteles történeti adatokkal, ezért különösen a középkori vonatkozásoknál szükség van az ábrázolások tiszteletére, fennmaradására és a kultusz folyamatosságára utaló állítások felülvizsgálatára. Ez a két Eszterházy-mű nemcsak a magyarországi kegyképekről készített további 17–18. századi összeállításoknak szolgált kiindulásul, hanem Jordánszky munkájához is alapvető ösztönzést ad, annak legfontosabb forrását jelenti. A 18. század második felében ilyen összeállítások már egyre ritkábban születnek, a mirákulumos könyvek műfaja egy darabig még virágzik, a 19. század elejétől kezdve azonban ezek helyét is fokozatosan új kiadványformák, a kegyhelyismertető, búcsús kalauzok veszik át.¹¹⁴ Ebben az összefüggésben Jordánszky vállalkozása egy jellegzetes barokk könyvműfaj utóéletének részét alkotja, amely számottévó közvetítő szerepet játszott a barokk és a 19. század második harmadától fellendülő új típusú vallásosság között, s helyesen csak ennek figyelembevételével értelmezhető.

A közvetlen ösztönzést a munka elkészítéséhez az 1832–1836. évi pozsonyi országgyűlés vallásügyi vitája adta. A vita középpontjában az 1790–1791. évi országgyűlés vallásügyi törvényeinek protestánsokra nézve kedvezőtlen rendelkezései és a protestáns felekezetek különböző sérelmei álltak, a több hónapig tartó vitában a katolikusok is liberális és konzervatív táborra oszlottak. A vita során Jordánszky többször felszólal, és teológiai, egyházjogi érveivel jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a kérdést felfüggesztik és a következő országgyűlésre halasztják.¹¹⁵ A vallási ünnepeket vasárnapra áttétetni kívánó országgyűlési indítványt Jordánszky különösen sérelmesnek találhatta, mert az ilyen jellegű törekvések cáfolatául könyve előszavában a magyarországi Mária-tisztelet múlt- és jelenbeli megnyilvánulásaira hivatkozik. Az előszóból megtudjuk, hogy Eszterházy két munkája éppen a vita idején került Jordánszky kezébe, s hogy Pozsonyban abban a házban lakott, amelyet Eszterházy építtetett, és ahol Jordánszky szerint ezt a két könyvét írta. Könyvével Jordánszky kettős célt

tűzött maga elé: egyrészt tanúságot akar tenni a Mária-tiszteletről, másrészt ösztönözni kíván arra. Tervéről tájékoztatta az országgyűlésre egybegyűlt püspököket és „segítő tudósításokat” kért tőlük, melyeket felhasznált munkájában (V—VII.). A könyvet azzal ajánlja Máriának, hogy közli Eszterházy 1690-es és 1696-os művének ajánlását és előszavát, miután Eszterházyhoz hasonlóan megjegyzi: ő maga Mária nevenapján született (VII—XII.).

Az Eszterházy két könyvével való szoros kapcsolatot tükrözi, hogy Jordánszky latin és magyar nyelven közli az Eszterházy 1696-os könyve végén található nyomdászai figyelmeztetést, majd az Eszterházy két könyvében szereplő magyarországi kegyképeket sorolja fel az eredeti rendben (XII—XVII.). Az 1690-es könyvhöz azt a megjegyzést fűzi, hogy az abban szereplő (ott Horvátországhoz sorolt terzatói képpel együtt) összesen 12 magyarországi kép közül ő csupán kettőt nem hoz, az 1696-os könyv listája után pedig megállapítja, hogy ő csak azokat a képeket vette föl ezek közül, amelyek az ő idejében megtalálhatók voltak, illetve biztos tudomást szerezhetett róluk. Ezt követi a könyvben található kegyképek felsorolása egyházmegyék szerint, ahol egy, illetve két csillaggal jelzi az Eszterházy 1696-os, illetve az 1690-es és 1696-os könyvében egyaránt előforduló kegyképeket (XVII—XXI.). A közölt jegyzék és a könyv anyagának összevetéséből kitűnik, hogy egyrészt Jordánszky nagyjából valóban a 18. századi egyházmegyei határok szerint csoportosítva közli a képeket, ettől azonban néhány ponton eltér. Másfelől a jegyzék 68 képével szemben a könyvben 69 kép leírása található: a föltehetően utólag betoldott, ábrázolás nélkül közölt kassai Szt. Erzsébet-templom képeinek leírása kimaradt a felsorolásból. A jegyzék után Jordánszky sorszámmal utal a két különböző ábrázolással szereplő képekre, valamint arra, hogy két képnek nem kapta kézhez a másolatát, ezért ezek nélkül szerepelnek, de az egyiket mégis ábrázolással együtt közli. A képjegyzék alapján 20, a két ábrázolással szereplő képek szám szerint felsorolása alapján 22, a valóságban 23 képről van két-két ábrázolás a könyvben, 44 kép pedig egy-egy ábrázolással szerepel. Ezután Jordánszky megemlíti munkája egy teljesebb kiadásának lehetőségét, és még egyszer kifejezi reményét a Mária-tisztelet növekedésével kapcsolatban (XXI—XXIII.). Ezt követi a toldalékokkal együtt összesen 69 kegykép történetének leírása és ábrázolása, majd két képhez két később kézhez kapott kiegészítés található (1—155.). A könyv egy nyolc Mária-imádságból álló áhítati résszel zárul, a barokkban nagyrészt általánosan ismert szövegek közül kettő alcíme szerint Mária-kegyképekhez kapcsolódik (156—167.).

A Jordánszky által bemutatott 69 kegykép közül 39 először nála szerepel részletesen összefoglaló munkában. Ezek túlnyomó többsége a barokk korban keletkezett, ekkor vált ismertté, vagy kultusza ekkor kezdett kialakulni, s csak néhány olyan kép van közöttük, melynek nagyobb arányú tisztelete a 19. század

elején bontakozott ki. A valamilyen korábbi összefoglaló munkában már szereplő képek többsége Eszterházy két könyvében fordul elő, néhány, Eszterházy halála után keletkezett kép pedig egy, a 18. század közepén kiadott újabb gyűjteményben szerepel először, erre azonban Jordánszky sehol nem hivatkozik, s föltehetően nem is ismerte azt.¹¹⁶ A 39 kegykép földrajzi megoszlására jellemző, hogy többségük az akkori Magyarország területén volt, néhány pedig a „részek”-hez, illetve Horvátországhoz tartozott. Dalmácia teljesen kimaradt az összeállításból, szerepel viszont Galícia két magyar, illetve jezsuita vonatkozású képpel. A teljes anyag földrajzi megoszlása nagy vonalakban a barokk kori zárandokhelyek sűrűségét tükrözi, az átlagosnál valamivel nagyobb számban fordulnak elő képek az esztergomi egyházmegye területéről.

A változó részletességű leírásokra általában az egyszerű, világosságra törekvő fogalmazás jellemző, a hiányosságokra, homályos dolgokra számos esetben a szerző is utal. Jordánszky rendszerint elmondja a kegykép eredetét, történetét és a kultusz különböző mozzanatait: utal az alapítványokra, a képek rézmetszetű ábrázolásaira, megemlíti a csodákat, a jubileumi ünnepségeket, a fogadalmi képeket és tárgyakat, szól a zárandoklatokról és a zárandokok különböző szokásformáiról, a tisztelet előmozdítására tett egyházi intézkedésekről (pl. építkezés, a kegykép áthelyezése, megkoronázása) és a hely gondozóinak változásáról, s rögzíti a képpel és a kultusszal kapcsolatos aktuális eseményeket. Csaknem mindig megnevezi felhasznált forrásait (néha a források forrásait is), amelyek Eszterházy említett munkáin kívül korabeli oklevelek, egyházi vizsgálatok jegyzőkönyvei, a kegyképek történetére vonatkozó korábbi kiadványok, mirákulumos könyvek, egyházlátogatási jegyzőkönyvek és prédikációk voltak elsősorban. Felhasználta ezenkívül a feliratok szövegeit, a pápai és püspöki engedélyeket, a plébániai, püspöki és uradalmi levéltárak anyagát, a különböző okleveleket és búcsúengedélyeket. Egy-egy adatot személyes elbeszélés alapján közöl, néha pedig csak annyit mond, hogy forrásai „régí történetírók”, „némely hitelre méltó tudósítások” voltak. Forrásaira utaló megjegyzéseiből arra következtethetünk, hogy az adatgyűjtést jórészt közvetve, levelezés útján végezte, de sem ez a levelezésanyag, sem pedig a könyv kézírata vagy jegyzetanyaga nem ismert.¹¹⁷

Személyes megjegyzése viszonylag kevés van, ezek részben neki ajánlott művekre, s ezzel közvetve kapcsolathálózatára, részben pedig a kegyképekre vonatkozó közvetlen tapasztalataira utalnak. Így például az esztergomi képnél saját prédikációját említi (3.), a pozsonyi Mélyút kegyképénél elmondja, hogy gyakran járt a kápolnába, és az utolsó remetét is ismerte (145.), a dömölki képnél pedig megjegyzi, hogy amikor a csallóközi Dénesd Mária-kegyképével kapcsolatban hitelesítő vizsgálatot végzett, nem sikerült tisztáznia a legenda szerint

Dömölkéről odakerült kegykép eredetét, s föltehetően ez az oka annak, hogy Dénesd a munkában nem szerepel (80.). A munkáját akadályozó körülményről is szót ejt, amikor például Andocsnál megjegyzi, hogy innen hiába várt segítséget (152.).¹¹⁸ Más műveiből már ismert személyes meggyőződésének ad hangot, amikor például a jezsuita rend munkáját dicséri (114.), a „jelenkor szellemét” kárhóztatja (38.), egy-egy jelzővel az uralkodó iránti lojalitását tanúsítja (83.), vagy gyakori fohással, hálaadással mély vallásosságáról tesz bizonyosságot (72., 74.).

Forráshasználata általában megfelel kora követelményeinek, anyagát kritikai megjegyzéseivel együtt, a reformkori tudományosság szintjén feldolgozva adja közre. Forrásait nem összefoglalóan sorolja fel, hanem mindig az idézett helyen említi, számos esetben szó szerint, néha összefoglalóan idéz, a vitásnak tűnő kérdésekben állást foglal, kísérletet tesz a korábbi források és az újabb elképzelések közti ellentét feloldására, vagy utal a különböző források egymástól független, egybehangzó tanúságára. Eszterházy leírásait nagy tisztelettel kezeli, szövegeit szó szerint idézi. Néhány esetben csak egy-két adattal egészíti ki Eszterházyt, rendszerint azonban lényegesen bővebb nála. Előfordul, hogy nem foglal állást határozottan Eszterházy szövegével kapcsolatban (115.), máskor azonban helyreigazítja (118.). Egy esetben — nem találván alapot Eszterházy állításaira — saját szövegéhez illesztett toldalékban idézi Eszterházyt, s a tévedést a nyomdának vagy Eszterházy forrásainak tulajdonítja (28.), máskor pedig egy képet Eszterházynál más néven szereplő vagy azonosítatlan, legendás eredetű kegyképpel kapcsol össze, s Eszterházy szövegét kommentár nélkül saját leírásainak elejére vagy végére illeszti (36.). Az Eszterházy leírásaihoz való feltétlen ragaszkodás nem egy alkalommal tévedés forrása: így például Kismartonnál személyes tapasztalat hiányában szövegébe átveszi Eszterházynak a kismartoni ferences templom kultusztárgyáról írt szövegét, s az itt közölt egyik metszet az Eszterházynál szereplő ábrázolás újrametszése (62—63.). Ezzel Jordánszky az 1712-ben a kismartoni kálváriára került szobrot tévesen azonosítja az Eszterházy által a ferences templomban lévőnek mondott szoborral.¹¹⁹ Azoknál a kegyképeknél, amelyek prototípusa külföldön található, Jordánszky többször közli Eszterházynak a prototípusra vonatkozó leírását (78.).¹²⁰ Így fordulhatott elő az, hogy a turbéki képnél kritika nélkül átveszi Eszterházynak a passauai kegyképről írt sorait, ahol Eszterházy a passauai kegyképet kora felfogása szerint magyar vonatkozással ruházta fel, és azt tévesen az I. Lajos király által Máriacellbe adományozott kép 1620 körül készült másolatának tartja (92—93.).¹²¹

A hivatkozott források meglétében általában nincs okunk kételkedni, ezt a források ellenőrzése számos esetben bizonyította.¹²² Óvatosságra elsősorban

akkor van szükség, amikor a szerző szemléleti sajátosságai a történeti hitelesség rovására módszerbeli korlátokká válnak. Ezek a sajátosságok egyrészt áhítati célkitűzése, a zarándoklatok újjáélesztésének szándéka, másrészt a barokk hagyományokhoz való ragaszkodása és azok feltétel nélküli elfogadása. Ennek egyik jellemző megnyilvánulása, hogy a középkori és barokk legendaanyagot a történeti adatokkal egyenértékűen kezeli, hitelesnek fogadja el, és a kettőt fenntartás nélkül összekapcsolja. Ugyanakkor megfigyelhető bizonyos mértékű tartózkodás is a legendák iránt, amikor az eredetlegendák barokk kori motívumai közül többre éppen csak utal (36., 39.), másokat meg sem említ, noha ismerhette őket (12—14.). Ez a tartózkodás nagyrészt a felvilágosodás hatásának tulajdonítható. Másfelől csak ritkán adhatunk hitelt Jordánszkynek akkor, amikor a középkori és a barokk, illetve a 17—18. századi és a 19. századi kultuszformák folyamatosságát igyekszik bizonyítani. A zarándokhelyek sorsát a II. József-féle intézkedések után például gyakran úgy mutatja be, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó lakosság megtörte a hatóság ellenállását, és ezek a szórványos kezdeményezések végül a zarándoklatok fellendülését eredményezték. Az újabb kutatások rámutattak arra, hogy ez a kontinuitás egyik esetben sem létezett: a barokk kori kultusz a középkori zarándoklatoktól és a 19. századi búcsújárástól egyaránt jelentős mértékben különbözött, az egyes zarándokhelyeknél is csak néha lehet szó folyamatosságról, s a zarándokhelyek 19. század eleji újjáéledése sem mindig spontán módon ment végbe.¹²³

A történeti forrásérték szempontjából a kötet képanyaga a szöveges leírásokkal egyenrangú részt alkot. A metszetek a kegyképeken kívül számos esetben megörökítik azok szűkebb és tágabb környezetét: legtöbbször az oltárt, amelyen elhelyezték őket, s néhány esetben a templomot is, amelyben találhatók. A kegyképet az oltárral együtt ábrázoló metszeteken gyakran láthatjuk a felajánlott fogadalmi tárgyakat, a feliratokat és a templombelső építészeti részleteit. A latin nyelvű képaláírásokat a metszetek egyidejű felhasználása tette szükségessé a különböző nyelvű kiadásokban. A címlapelőzékkel együtt összesen 91 metszet mintegy felét a szignálások szerint egy Dorneck nevű rézmetsző készítette 1835-ben és 1836-ban, három kegyképről pedig Kern József készített összesen öt ábrázolást. Az így fennmaradó 41 szignálatlan metszet az évszámok szerint ugyancsak 1835-ben, nagyjából 1836-ban készült, 13 lapon sem évszám, sem szignálás nem található. Az ábrázolások stílusbeli és technikai hasonlósága, valamint az ugyanarról a képről készített különböző ábrázolások összevetése azt mutatja, hogy a szignálatlan metszetek minden valószínűség szerint ugyancsak Dorneck kezétől származnak.

A Grassalkovich Antal támogatásával Pozsonyban tanult festő, rézmetsző és litográfus Kern József tevékenysége nem ismeretlen a grafikai kutatás előtt: a

selmecbányai kálváriáról már 1812-ben rézmetszetet készített, 1848-ban pedig számos közéleti személyiség arcképét is megrajzolta. Körmöcbányán működött, így kézenfekvő volt, hogy a könyvben szereplő két Zólyom és egy Turóc megyei kegykép ábrázolását ő metszette.¹²⁴ Mindeddig homályban volt az ábrázolások túlnyomó többségét készítő Dorneck személyisége. E munkái alapján a magyar kutatás a Magyarország számára dolgozó külföldi mesterek között tartja számon, de neve a nemzetközi irodalomban sehol nem szerepel.¹²⁵ Jordánszky hagyatékában fennmaradt két levél, amelyet 1836 márciusában és 1837 júliusában Fridericus Wodniansky Wildenfeld báró Dorneck útján küldött neki Bécsből.¹²⁶ Ezekben nincs utalás Dorneckre, és csak annyi tűnik ki belőlük, hogy Dorneck bécsi metsző volt, s hogy Jordánszky a könyv megjelenése után is kapcsolatban állt vele. Ezenkívül fennmaradt egy harmadik levél is, amelyet Wodniansky 1836. február 4-én Dorneck ügyében írt Jordánszkyknak, s amely némi fényt vet a metsző személyére.¹²⁷ A levélből, amely két, föltehetően a kötet számára újonnan elkészült rézmetszet kifizetése körül támadt félreértés tisztázására tesz kísérletet, egyrészt kitűnik, hogy Dorneck a nem túl nagy számú női rézmetszők közé tartozott. Másfelől Wodniansky Dornecket „fecsegő természetét” leszámítva tisztességesnek és a munkában fáradhatatlannak mutatja be, s a fizetség miatti türelmetlenségét azzal menti, hogy jövedelme nagyrészt a művekért először járó összegektől függ. Dorneck pályája és munkássága egyéb részleteinek tisztázásához további kutatásokra van szükség.

Jordánszky elképzelése, hogy könyvét rézmetszetekkel illusztrálva bocsássa közre, több forrásból táplálkozott. A képzőművészetek iránti érzékenységet tanúsítja egyrészt már korábban említett művészetpártoló tevékenysége, másrészt az a saját kezével 1831–1832-ben készített és később kiegészített jegyzék, amelyben esztergomi házának műtárgyait sorolja fel.¹²⁸ A mintegy hatvan tételt, egy tételen belül gyakran több darabot tartalmazó, néha a tárgyak eredetére is utaló jegyzék szerint több száz képzőművészeti alkotás volt Jordánszky tulajdonában, melyeket a ház legkülönbözőbb helyiségeiben helyezt el. Az ábrázolások nagyobb része festmény, kisebb része rézmetszet és szobor volt, tematikájuk szerint túlnyomó többségüket vallási tárgyú, ezen belül is elsősorban Mária-, szent- és Krisztus-ábrázolás, valamint jeles egyházi személyiségek arcképe alkotta. A máriapócsi kegykép és a rozsnyói katakombaszent képe éppúgy megtalálható volt a gyűjteményben, mint egy, a Kollonich kalocsai érsek halála után hozzá került mozgatható fejű kínai porcelán Mária-szobor. A szentek között túlsúlyban voltak a barokk kor jellegzetes szentjeinek ábrázolásai, rajtuk kívül néhány újabb, 19. századi szent képe is előfordult. Mindez egyben azt is magyarázza, hogy Jordánszky miért a rézmetszés hagyományos technikáját és miért nem az éppen azokban az évtizedekben egymás után megjelenő modernbb

grafikai eljárások egyikét választotta. Számításba kell vennünk azt is, hogy éppen akkortájt élte első virágkorát egy sajátosan polgári jellegű kiadványtípus, az irodalmi almanach, melynek képes mellékleteként rendszerint kis méretű rézmetszetek szerepelnek. A döntő ösztönzést azonban a könyvtípus metszetekkel illusztrált barokk kori előzményei mellett mindenképpen az jelenthette, hogy a rézmetszés technika meghatározó szerepet játszott a búcsújáróhelyekről készített barokk kori kisgrafikai ábrázolások, az ún. búcsús képek előállításában. A búcsús képek műfajának a 17—18. században fontos szerepe volt a zarándokhelyek kultuszának közvetítésében, előállítási, terjesztési és használati körülményeik nemcsak az egyes zarándokhelyek, hanem az egész barokk kori búcsújárás történetére is fényt vetnek.¹²⁹

A szöveges források mellett készülő munkájához Jordánszky a kegyképek különféle ábrázolásait is gyűjtötte. Ezek között minden bizonnyal számos rézmetszet is volt, amelyeket aztán a könyv illusztrációinak többségét készítő Dorneck előképként használhatott fel munkájához. Ilyen rézmetszeteket a szövegben Jordánszky többször is bemutat, és idézi azok keletkezési körülményeit (42., 49., 50—51., 72., 112.). A Jordánszky által említett búcsús képek a 18. század második felében és a 19. század első évtizedeiben egyházi, kegyúri megrendelésre készültek, ami már a képek szerepére is rávilágít a zarándoklatok újjáélesztésében. Ez a konkrétan megnevezett öt kép, melyek közül hármat a 18. század második felében készült, máig fennmaradt ábrázolásokkal tudunk azonosítani, biztosan rendelkezésre állt Jordánszkyknak és így a metszőnek, amit a kompozíció és a különböző motívumok összevetése is megerősít.¹³⁰ Egészen bizonyos a grafikai előkép felhasználása az Eszterházy 1690-es könyvében és Jordánszkyknál egyaránt metszettel előforduló öt kegykép esetében.¹³¹ További grafikai előképek után kutatva, a kompozíciós, motivikus és technikai megfelelések mintegy tíz újabb képnél valószínűsítik ma is ismert 18. századi ábrázolások előképként történt felhasználását.¹³² Ezenkívül számolnunk kell ma még ismeretlen 18. századi, valamint ismert és ismeretlen 19. század eleji metszetek felhasználásával.¹³³ Ezáltal a kötet közvetve a barokk és a 19. század eleji szentképkészítés ismeretlen darabjait is megőrökíti.

A képanyag ikonográfiai vizsgálata azt mutatja, hogy megtalálhatók benne a búcsús képek főbb barokk kori ábrázolástípusai (egyedül a kultusztárgy, a kultusztárgy és környezete, mindezeken túl további kiegészítő motívumok), s a különböző ábrázolástípusok aránya hozzávetőlegesen a típusok barokk kori előfordulását tükrözi.¹³⁴ Az ismert barokk kori előképek nyomán készült ábrázolásoknál többször felismerhető a metsző törekvése az előkép lehetőség szerinti pontos követésére. Az előképek kidolgozásbeli különbségei nem egy esetben a másolaton is nyomot hagynak, amint ez például az Eszterházy

könyvében szereplő Greischer-féle metszetek nyomán készített lapokon megfigyelhető. Kern metszetein jól látni, hogy ezek az ábrázolások minden valószínűség szerint személyes élmény után készültek, ezzel szemben Dorneck lapjainak többségét bizonyos merevség, formalizmus jellemzi. Kern Józsefet e néhány lap stílusa még a barokk kisgrafikai hagyomány 19. századi folytatói közé sorolja, míg Dorneck ábrázolásainak többsége már a kor lassan eltűnőben lévő stílusirányzata, a klasszicizmus felé mutat.

Munkái többségéhez hasonlóan Jordánszky ennek a könyvnek a megjelenését is a pozsonyi Belnay kiadóra bízta. A nyomda alapítójával, Belnay Györggyel a pozsonyi akadémián kerülhetett közelebbi kapcsolatba, melynek Belnay történelemtanára, Jordánszky pedig aligazgatója volt.¹³⁵ Belnay beállítottóságára fényt vet, hogy 1790-ben névtelen röpiratban tiltakozott a rendi országgyűlésnek a hivatalviselést nemességhez kötő álláspontja ellen.¹³⁶ Bár a protestantizmussal szemben türelmes álláspontot képviselt, alapjában őt is konzervatív szemlélet jellemezte. Egyháztörténeti tankönyvével a 18. század tudományos eredményeit kívánta népszerűsíteni, kiadói programját azonban 1809-ben bekövetkezett korai halála miatt csak részben tudta megvalósítani.¹³⁷ A nyomda az örökösök kezén tovább működött, s a 19. század első felében a szélesebb rétegek felé irányuló vallási könyvkiadás egyik jelentős műhelyévé fejlődött.

Jordánszky könyvét a magyar nyelvű kiadás mellett még ugyanabban az évben németül, két év múlva pedig szlovákul is megjelentette.¹³⁸ Ez a magyarországi többnyelvűség tudatán kívül jól mutatja azt a törekvését, amely szerint könyvével minél szélesebb rétegekhez kívánt szólni, s hogy a barokk kori gyakorlatnak megfelelően fontosnak tartotta a különböző nyelvű népek összekapcsolását a zarándoklatokban (55.). A német fordítást minden valószínűség szerint maga Jordánszky, a szlovák nyelvűt Holly János Esztergom egyházmegyei plébános készítette,¹³⁹ aki Jordánszky tiszteletére 1839-ben két szlovák nyelvű köszöntő éneket is szerzett.¹⁴⁰ A különböző nyelvű kiadások között kisebb szerkezeti eltérések figyelhetők meg. Így például a magyar nyelvű kiadásban a szottini képhez fűzött kiegészítés az imádságszövegek előtt, a német nyelvűben az imádságok után áll, a szlovák nyelvű kiadásban pedig a toldalékként közölt képek már az egyházmegyei határoknak megfelelően beosztva, a kiegészítések az adott leíráshoz kapcsolva találhatók. Ebből fakad, hogy a különböző nyelvű kiadásokban a képek elhelyezése és a lapszámozás is eltér egymástól. A nyomdai kivitelezésre általában gondosság, az áttekintést segítő tipográfia jellemző, a nyomdahibák száma viszonylag kevés. Az apróbb tévedések közül megemlíthjük, hogy a magyar kiadásban például a 12. lapon az 1330-as évszám helyett 1830 szerepel, a 39-es lapszám kétszer fordul elő, a 40-es pedig hiányzik, ez azonban nem

befolyásolja a lapszámozás további alakulását. A különböző nyelvű kiadásokat egységesen a zöld szín kétféle árnyalatát mutató félbőrkötéssel látták el. Az ábrázolásokat következetesen a megfelelő szöveg mellé kötötték, kötéshiba csak elvétve fordul elő: így pl. a magyar nyelvű változatban az egyik győri ábrázolást a boldogasszonyi kegykép szövege mellé kötötték. Az előállított példányok számáról nem tudunk biztosat, ezt a rézlemezeiről készíthető levonatok száma erősen korlátozta. Az egy-egy lemezeiről készíthető levonatok maximális számát figyelembe véve a három kiadás összpéldányszáma nem haladhatta meg a négyezret. Az utoljára készült szlovák nyelvű kiadás példányaiban már jól megfigyelhető a levonatok tisztaságának csökkenése, helyenként elmosódása, ami a nyomólemezek elhasználódását mutatja. A levonatok készítésének korlátozott lehetősége magyarázza, hogy a német nyelvű kiadásból metszetek nélküli példányok is készültek.¹⁴¹ A metszeteket megfelelő minőségű, a szövegpapírnál valamivel vastagabb papírra nyomták, és papírcsíkok segítségével ragasztották be a könyv lapjai közé.

A könyv terjesztését részben a kiadó, részben Jordánszky maga végezte. A kiadói terjesztésről és a könyv áráról nincs pontos adatunk, Jordánszky pedig a könyvet többnyire ingyen, ajándékba osztogatta. A fennmaradt példányok dedikációi szerint elsősorban egyházi körben, valamint világi ismerősei, rokonai körében terjesztette. Saját kezűleg dedikálta a könyv magyar nyelvű példányát például a dömölki apátnak, aki sokat tett a dömölki zárandoklatok 19. század eleji fellendítéséért, és éppen a könyv megjelenésének évében hunyt el.¹⁴² Ugyancsak dedikált példányt küldött a nagyszombati szeminárium prézesének és az esztergomi egyházmegye több papjának.¹⁴³ Kapott a könyvből Juranich Antal győri püspök is, aki köszönő levelében csak azt sajnálja, hogy a német nyelvű példány helyett Jordánszky nem magyar nyelvűt küldött.¹⁴⁴ Pénz kíséretében küldött a könyvből 1837-ben Forgách Ignác ispánnak Vágújhelyre,¹⁴⁵ unokanővérének 1839-ben — ugyancsak pénzzel együtt — egy német és egy szlovák nyelvű példányt küldött.¹⁴⁶ Az egyházmegye papjai közül is többet megbízott a terjesztéssel. Így például a stomfai plébános 1836 októberében arról értesíti, hogy Troyer Leopoldina úrnő már kapott a könyvből egy pozsonyi kanokoktól,¹⁴⁷ a selmeci plébános 1837 júliusában pedig arról tudósítja, hogy Salix Erzsébet körmöci özvegyasszony kegyes adományt adott, és egy példányt kapott.¹⁴⁸ Ez utóbbi adatok egyben jelzik a könyv használói körének bővülését az egyházi mezőn túl a magasabb világi rétegek felé. A possessor-bejegyzések tanúsága szerint a könyv különböző nyelvű példányai számos szerzetesi könyvtárba is eljutottak, így például a váci piaristák, a pesti angolkisasszonyok és a pesti ferencesek könyvtárából egy-egy magyar, német és szlovák nyelvű példányt ismerünk.¹⁴⁹ Az egyházi és műveltebb világi olvasókon kívül számolni kell egy

másik, ennél lényegesen tágabb közönségréteggel is, amelyhez a könyv részletei csak közvetve, a belőle merítő prédikációk és a kegyhelyekkel kapcsolatos népszerű kiadványok útján jutottak el, s amely az így tudomására jutott ismeretanyag továbbadásával maga is fontos közvetítő szerepet játszott.

Nem fejezhetjük be a bemutatást anélkül, hogy ne tennénk említést a könyv hatásáról, utóéletéről. A korabeli fogadtatást tükrözi az egyházi sajtó részéről a Magyar Szion hasábjain 1838-ban több részletben közölt ismertetés.¹⁵⁰ Ez kiemeli a szerző e könyv megjelentetésében is megnyilvánuló buzgóságát, majd a Neue theologische Zeitschriftben Jordánszkyról írott cikk idézésével röviden bemutatja pályáját, mecénási tevékenységét. Az ismeretlen cikkíró megállapítja, hogy a könyv „ösztönt ad a hidegebb keblűek felmelegítésére”, majd a történeti adatok gazdagságát néhány kiragadott példával bizonyítja, végül idézi Jordánszky előszóban megfogalmazott kívánságát a Mária-tisztelet növekedésével kapcsolatban.

A kiadvány hatását jelentősen növelte a benne található, nagy mennyiségű képanyag. Erre utalnak egyrészt azok az esetek, amikor a könyv metszeteit az egykori tulajdonosok a barokk kori gyakorlatnak megfelelően kézzel kiszínezték. Így például a könyv egy Kállay Johanna nevű hölgy tulajdonában lévő példányának több metszetén a glóriákat arany színűre, az alakok ruháit pedig különböző színűre festették.¹⁵¹ A népszerű naptárkiadványai révén a 19. század második felében széles körben ismertté vált Majer István esztergomi kanonok hagyatékában fennmaradt a könyvnek egy olyan példánya, amely csupán a külön bekötött teljes képanyagot tartalmazza.¹⁵² A műkedvelő rajzoló és rézmetsző tevékenységet is folytató Majer István¹⁵³ egységes elvek alapján minden képet gondosan kifestett, a lapok így a 18. századi színezett rézmetszetek hangulatát idézik. A könyv képanyaga az eredeti megjelenési környezettől csakhamar függetlenné kezdett válni azáltal, hogy a 19. század közepétől kezdve számos alkalommal előképpül szolgált különféle kiadványok (szentképek, ponyvafüzetek, imalapok stb.) ábrázolásaihoz. Az új technikai eljárások térhódítása révén a kompozíciók szerkezete gyakran annyira átalakul, hogy az összefüggést már csak nehezen vagy egyáltalán nem is lehet felismerni.

Azt az állítást, amely szerint ez a kiadvány új fejezetet jelez és új folyamatokat indított el a 19. századi vallásosság történetében, jól alátámasztja az a tény, hogy a könyv megjelenése után 27 évvel, 1863-ban Bucsánszky Alajos „hazafiúi és kiadói kötelességből” magyar és német nyelven újra megjelenteti a művet.¹⁵⁴ Ebben az időszakban jórészt már mindaz megvalósult, amit Jordánszky könyve néhány évvel korábban még inkább csak elővételezett: a barokk kori zarándokhelyek egy része valóban újjáéledt, új, korábban ismeretlen, nagy tömegeket megmozgató búcsújáróhelyek alakultak ki, s néhány éves időközökkel rendszere-

sen sor kerül szinte az egész országot átfogó, reprezentatív, tömegmértű vallási megmozdulásokra.¹⁵⁵ A nyolcadrét alakú, magyar nyelvű változatában 320, német nyelvű változatában 344 lap terjedelmű kiadás jól illeszkedett Bucsánszky kiadói programjába, a könyvet más kiadványaihoz hasonlóan a legszélesebb rétegek igényeinek kielégítésére szánta.¹⁵⁶ Az előszóban Bucsánszky idézi Jordánszky megjegyzését műve egy esetleges új, bővebb kiadásáról, s vállalkozása indoklásául a könyv ritka előfordulására utal. Bucsánszky célja az új kiadással az előszó szerint egyrészt Eszterházy és Jordánszky emlékének felelevenítése, másrészt Mária tiszteletének növelése volt. Azt is megemlíti, hogy már korábban több kiadásban megjelentette Eszterházy Pál „A Boldogságos Szűz Mária ötvenkét csudáinak szombatja” című művét, amely a barokk kori Mária-tisztelet egyik széles körben ismert darabjának számított.¹⁵⁷

A Jordánszky- és Bucsánszky-féle kiadások között több, kisebb-nagyobb eltérés található, ezek oka többnyira Bucsánszky törekvése az előállítási költségek csökkentésére. Így például nem közli Eszterházy 1696-os könyvének előszavát, a nyomdászti figyelmeztetést, valamint a részletes összevetést az Eszterházy-féle kötetekkel. A rézmetszeteket szedett képaláírással ellátott fametszetekkel helyettesíti, nem mindig közli mind a két képet, a tipográfiával tömörít, s Jordánszky jegyzékét a közölt képekről „Tartalom”-ként a könyv végére helyezi. A Jordánszky által közölt anyagot csak egy helyen egészíti ki lényegesen: toldalékként képpel együtt közli a budai vár plébániatemplomában lévő Mária-szobor történetét. A fametszetek jóval kisebb méretűek és kevésbé kidolgozottak a Jordánszky-féle metszeteknél, s csak nagy vonalakban, leegyszerűsítve követik azokat. Ezeket a metszeteket Bucsánszky később az eredeti összefüggésből kiragadva kalendáriumaiában és ponyvakiadványaiban is felhasználta, s ezzel is hozzájárult a kötet képanyagának közvetítéséhez. A német nyelvű változat keménytáblás borítóján a hosszú címet jellegzetes Bucsánszky-féle „angyalos” naptárkeret övezi, s a cím figyelemfelhívásként azt is jelzi, hogy a könyvben hetven „szép” fametszet található. Ez a változat a hátsó borítón feltüntetett árjelzés szerint 60 pengőkrajcárba került, ami arra utal, hogy bár a könyv a drágább Bucsánszky-kiadványok közé tartozott, eljutása a szélesebb rétegekhez biztosítva volt.¹⁵⁸

* * *

Összegezve megállapíthatjuk, a könyv újrakiadásához hasonlóan ez a tanulmány is csupán az első lépést jelentheti ahhoz, hogy Jordánszky Elek pályája, munkássága, ezen belül a magyarországi Mária-kegyképekről készített összeállítása révén bepillantást nyerjünk a 19. század társadalmi, kulturális folyamatai-

nak egy eddig kevésbé vizsgált területére. A Jordánszky-jelenséget szélesebb egyháztörténeti összefüggésekbe állítva mintegy indikátorként értelmeztük, és elsősorban azt vizsgáltuk, hogyan tükrözi mindez a vallásosság társadalmi jelentésének átalakulását. A tradicionális barokk áhítatformák, ezen belül elsősorban a búcsújárás felújítása a 19. század eleji konzervatív egyházi törekvések és a restaurációs társadalompolitika egyik fontos közvetítő eszközének bizonyult, melynek nyomán a vallásosság társadalmi szerkezete és funkciója is alapvetően megváltozott.¹⁵⁹ Ennek a változásnak Európa más országaihoz hasonlóan nálunk is fontos összetevője a tömegvallásosság felülről történő megszervezése, melynek következtében a szélesebb rétegek részvételi lehetősége bővül az egyházi mezőben, ugyanakkor más társadalmi csoportok egyre kevésbé lesznek elérhetők az egyházi törekvéseknek.¹⁶⁰ Ezzel párhuzamosan a vallásosság fokozott mértékben instrumentalizálódik, és a korábbtól eltérő különböző egyházi, állami, politikai, gazdasági és egyéni célok hordozójává válik.¹⁶¹ További vizsgálatot igényel ezeknek a változásoknak a konkrét megvalósulása és kapcsolata a 19. századi művelődés- és társadalomtörténet egyéb jelenségeivel. Jordánszky alakja felhívja a figyelmet a jozefinista és a posztjozefinista időszak egyházpolitikájának, a késő barokk mentalitás továbbélésének és a romantika hatása alá kerülő katolicizmus gondolatrendszerének, irányzatainak tisztázatlan kérdéseire. Figyelmet érdemelnek annak a 19. század első évtizedeiben induló folyamatnak az állomásai is, melynek során a restauráció sikertelensége révén a szellemi és társadalmi elit után az egyházi rétegek előtt is fokozatosan nyilvánvalóvá válik, hogy a társadalmat mint önálló tényezőt figyelmen kívül hagyó bármiféle reformtörekvés eleve kudarcra van ítélve. A csak kismértékben kiaknázott, terjedelmes Jordánszky-levelezés a kor család-, egyház- és művelődéstörténetéhez járulhat hozzá, a zarándokhelyekről e kötetben felhalmozott számottévfő adatanyag a népi vallásosság társadalomtörténeti kutatásának jelenthet segítséget, a kegyképábrázolások pedig a kegyképek ikonográfiai típusainak, a barokk kisgrafikai hagyomány 19. századi utóéletének, közvetítési folyamatainak művészettörténeti elemzéséhez adhatnak ösztönzést.

Jegyzetek

- ¹ Vö. Paládi-Kovács 1985.
- ² Gottschall 1979 99—101.
- ³ Meszlényi 1932 5., Varga 1936., Hermann 1973 412—414.
- ⁴ Kósa 1983 231.
- ⁵ Villányi 1938., Meszlényi 1968.
- ⁶ Vö. Blessing 1982 13—112.
- ⁷ Balázs 1935.
- ⁸ Jordánszky különböző részletességű, egymásnak többször ellentmondó adatokat tartalmazó vázlatos életrajzát adják: Memoria Basilicae ... 1856 183., Egyetemes Magyar Encyclopaedia 1872 20., Rimely 1880 286., Ortway 1884 120., Szöllősy 1886 120., Lombardini 1887 276., Zelliger 1888 82—83., Necrologium Sacerdotum ... 1889 123., Zelliger 1893 213—215., Némethy 1894 666., Szinnyei 1897 635—639., Kollányi 1900 429—431.
- ⁹ Tentamen Genealogiae Alexii Jordánszky manu propria MESC. 12. novembris 1818. Tirnaviae. Főképtalaní Levéltár, Esztergom (a továbbiakban: FLE) lad. 184.
- ¹⁰ Chirographum avi mei paterni, Domini Pauli senioris Jordánszky mortui Anno 1762 in Tavarnok, ubi Illustrissimae Dominae Comitissae Theresiae natae Berényi, Viduae C. Josephi Erdődy, Provisorem per annos 20. fidem agebat. A. J. manu propria. FLE lad. 184.
- ¹¹ Vö. Vanyó 1986 89—107.
- ¹² Schönvitzky 1896 481—483.
- ¹³ Kosáry 1983 359.
- ¹⁴ Ortway 1884 293., Hermann—Artner 1938 194—234.
- ¹⁵ Jordánszky 2 db levélfogalmazványa a kérdésről Vilt Józsefhez: Bodok, 1791. június 7. és 1791. június 30. FLE lad. 184.
- ¹⁶ Bónis 1964 416.
- ¹⁷ Szabó 1865 356—358.
- ¹⁸ Opinio super opere Clarissimi Domini Professoris Andreae Vályi, cui Titulus: Magyar Grammatika. Szölgyén, 1800. április 23. OSZK Kt Fol. Hung. 607. ff. 41—42.
- ¹⁹ Hermann 1973 395—396.
- ²⁰ Ortway 1884 115.
- ²¹ Jordánszky 7 db levele Kollonich Lászlóhoz 1808. augusztus 31. és szeptember 20. között. OSZK Kt Levelestár.
- ²² Rimely 1880 286.
- ²³ Vö. Meszlényi 1932 8—10.

- ²⁴ Püspöki kinevezéséről szóló híradás: Nemzeti Újság 1830. II. 30. 233.
- ²⁵ Toldy—Volf 1888 III—V., Zolnay 1894 209.
- ²⁶ Adnotationes Comitiales 1826. Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom (a továbbiakban: FKE) MSS I. 216. Jelenleg nem található.
- ²⁷ Jordánszky 1825. Vö. Vaszary 1883 43., 53., 129.
- ²⁸ Meszlényi 1934 305—308., Vaszary 1883 173.
- ²⁹ Vaszary 1877 27., 1883 96., Kornis 1927 II. 535.
- ³⁰ Nemzeti Újság 1837. I. 40. sz. 316.
- ³¹ De itinere meo Romano, et Lauretano 1837. Érseki Simor János Könyvtár, Esztergom, 2-43-3/9249. Zelliger 1893 213—215. szerint az útleírás egy példánya a nyitrai káptalan könyvtárában.
- ³² Jordánszky 1837a., 1837b. vö. Hazai s Külföldi Tudósítások 1837. II. 14. sz. 106.
- ³³ Jordánszky 1839. vö. Szion 1839. 9. sz. 35.
- ³⁴ Szion 1839. 8. sz. 30.
- ³⁵ Szion 1839. 15. sz. 58., 16. sz. 61. 1839-ben Jordánszky a Szion c. lap pártfogói között is szerepel. Szion 1839. 26. sz. 104.
- ³⁶ Szion 1839. 18. sz. 70.
- ³⁷ Nemzeti Újság 1840. 16. sz. 61.
- ³⁸ Vilt József győri püspök Jordánszky Elek pozsonyi kanonokhoz intézett leveleinek másolata 1780—1813. OSZK Kt Quart. Hung. 1531. A levelek eredetije FLE lad. 184.
- ³⁹ OSZK Kt Quart. Hung. 1531. 5—6.
- ⁴⁰ FLE lad. 184.
- ⁴¹ Jordánszky 1811.
- ⁴² Példánya OSZK 492.400. „A. G. Rähmel pinxit; A. J. excudi curavit 1806; sculpsit Samuel Czetter Hungarus.”
- ⁴³ Példánya OSZK 406.348. „A. G. Raehmel pinx.; A. J. C. P. excudi curavit 1811; Fr. S. Göbwart sculpt. 1811.”
- ⁴⁴ Epigramata ad Mart. Georg. Kovachich. Pestini, 1793. OSZK Kt Quart. Hung. 1559.
- ⁴⁵ Kovachich Márton György levelei Jordánszky Elekhez. FLE lad. 179. Jordánszky Elek 2 db levele Kovachich Márton Györgyhöz. OSZK Kt Fol. lat. 120. nr. 122. és OSZK Kt Levelestár.
- ⁴⁶ Vö. Fraknoi 1902 206., Mályusz 1939 688—690., Lékai 1942 164—166., Benda 1952., Kosáry 1983 348.
- ⁴⁷ Jordánszky Elek levele Horváth Istvánhoz. OSZK Kt Levelestár.
- ⁴⁸ Jordánszky Elek levele Czinór Mórhoz. Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma, BK. 65/III. 17. nr. 74.
- ⁴⁹ Jankovich Miklós levelei Jordánszky Elekhez. FLE lad. 179.
- ⁵⁰ Jordánszky Elek 4 db levele Jankovich Miklóshoz. OSZK Kt Fond 16/390.
- ⁵¹ Vö. Gárdonyi 1937 248.
- ⁵² Brunswick Teréz levelei Jordánszky Elekhez. FLE lad. 179. Jordánszky Elek levele Brunswick Terézhez OSZK Kt Levelestár.
- ⁵³ Vom Ursprunge und Fortgange des löblichen und ehrwürdigen Instituts-Mariae ... 1798. Egyetemi Könyvtár, Budapest, Kézirattár (a továbbiakban: EK Bp Kt) Ab 61.
- ⁵⁴ Fried 1963 205., 208., Mayer István: Romy György Károlynak emléke. 1847. EK Bp Kt Ab 70.
- ⁵⁵ Romy 1840 80.
- ⁵⁶ Körösy 1880 70.
- ⁵⁷ Romy Károly György levelei Jordánszky Elekhez FLE lad. 179., lad. 184.

- ⁵⁸ Rumy 1832., 1839. Más személyektől származó névnapi köszöntő versezetek: Szabó 1832. és Méltóságos és Főtisztelendő Jordánszky Elek úrnak ... fényes Neve ünnepén 1833. áldozik Majer János. OSZK Kt Oct. Hung. 443.
- ⁵⁹ Jordánszky Elek 12 db levele Rumy Károly Györgyhöz 1833 és 1839 között. MTA Kt Rumy Károly levelei. M. n. lev. 4° 24.
- ⁶⁰ Rumy 1840.
- ⁶¹ Rumy 1840 80.
- ⁶² 1817. június 3-án kelt végrendelete. FLE lad. 184.
- ⁶³ Zima 1840.
- ⁶⁴ Rumy 1840., Descriptio biographicarum ... 1836.
- ⁶⁵ Rumy 1840 78., 80.
- ⁶⁶ Kisebb írásai különböző egyházi folyóiratokban is megjelentek. Vö. Rumy 1840 78.
- ⁶⁷ Mihalovics 1901 496.
- ⁶⁸ Jordánszky 1808a. Vö. István király intelmei. 1982 8.
- ⁶⁹ Jordánszky 1811.
- ⁷⁰ Jordánszky 1815a.
- ⁷¹ „1815 nach der Natur gezeichnet und gest. v. Berken in Presburg.”
- ⁷² Jordánszky 1818.
- ⁷³ Jordánszky 1827.
- ⁷⁴ A zárójelben közölt számok a továbbiakban a jelen kiadás lapszámaira utalnak.
- ⁷⁵ Jordánszky 1809.
- ⁷⁶ Példánya OSZK 45.522.
- ⁷⁷ Vö. Tüskés—Knapp é. n.
- ⁷⁸ Jordánszky 1836a.
- ⁷⁹ Elegia Sanctissimae Suae Caesareo Regiae Divinae Majestati Domino, Domino nostro Jesu Christo. A kísérő levél kelte Pozsony, 1837. december 17. FLE lad. 184.
- ⁸⁰ Gillemot 1933 48—63., Hermann 1934.
- ⁸¹ Fraknoi 1902 347—370., Iványi-Grünwald 1930 200., 1937 265., 271—274.
- ⁸² Széchényi Ferenc levelei Jordánszky Elekhez 1816 és 1820 között. FLE lad. 179. 135d. Jordánszky Elek levelei Széchényi Ferenchez OL. Széchényi családi levéltára. Correspondentia familiae C. Széchényi. I. k. 9. sz. 1816—1819., VIII. k. 307. sz. 1819—1820.
- ⁸³ Gillemot 1933 62.
- ⁸⁴ Jordánszky levele Széchényihez 1816. május 27.
- ⁸⁵ Jordánszky levele Széchényihez 1816. december 15.
- ⁸⁶ Jordánszky levele Széchényihez 1818. december 14.
- ⁸⁷ Gillemot 1933 59—60.
- ⁸⁸ Gillemot 1933 56.
- ⁸⁹ Jordánszky 1816. december 5-én Széchényihez írt levelének függelékében: Institutum pro Bibliothecis Parochialibus in Hungaria.
- ⁹⁰ Gillemot 1933 52—53., Hermann 1935.
- ⁹¹ Jordánszky levele Széchényihez 1817. december 24.
- ⁹² Jordánszky levele Széchényihez 1820. április 4.
- ⁹³ Hermann 1973 387.
- ⁹⁴ Szittyay 1941.
- ⁹⁵ Jordánszky 1808b.
- ⁹⁶ Jordánszky 1815b.

- ⁹⁷ Jedin 1971 88—90.
- ⁹⁸ Balázs 1935 65.
- ⁹⁹ Jordánszky levele Széchényihez 1816. február 28.
- ¹⁰⁰ Romy 1840 81. szerint: Lettre de Mr. François de Salignac de la Mothe Fénélon à Mr. l'Eveque d'Arra(s) sur la lecture de l'écriture sainte en langue vulgaire, suivant l'édition de Paris de 1791. Wien 1815. 8°
- ¹⁰¹ Jordánszky 1816.
- ¹⁰² Jordánszky levele Széchényihez 1816. május 27.
- ¹⁰³ Jordánszky levele Széchényihez 1816. augusztus 4.
- ¹⁰⁴ Jordánszky 1817a.
- ¹⁰⁵ Jordánszky levele Széchényihez 1817. április 26.
- ¹⁰⁶ Jordánszky levele Széchényihez 1817. május 18., 1817. július 11—12., 1817. október 1.
- ¹⁰⁷ Szeder 1820., Jordánszky levele Széchényihez 1820. január 20. Vö. Balázs 1935 57.
- ¹⁰⁸ Jordánszky 1817b.
- ¹⁰⁹ Jordánszky levele Széchényihez 1816. február 28.
- ¹¹⁰ Jordánszky 1822. Korabeli ismertetése: Hazai s Külföldi Tudósítások 1823. I. 8. sz. 63—64.
- ¹¹¹ Brückner 1983.
- ¹¹² Eszterházy 1690.
- ¹¹³ Eszterházy 1696.
- ¹¹⁴ Tüskés—Knapp 1985.
- ¹¹⁵ Horváth 1868 331—341.
- ¹¹⁶ Nedeczki 1739.
- ¹¹⁷ A FLE Jordánszky-hagyatékának a mai rendezettségű fok mellett rendelkezésre bocsátott részét teljes egészében áttekintettük, ez azonban csupán néhány, többnyire a kötet megjelenése után kelt levelet eredményezett. Nyomatott munkái közül egyedül az 1822-ben megjelent polémikus művének kézirata található (lad. 136.). Végrendeletében Jordánszky úgy intézkedett, hogy vegyes kéziratait és levelezését a káptalani levéltárban helyezték el vagy édessék el, történeti, irodalmi értékű munkáit azonban semmiképpen ne semmisítsék meg. FLE lad. 184.
- ¹¹⁸ Jordánszky műve egyik 19. század második felében élt folytatója hasonló tapasztalatáról számol be a hellyel kapcsolatban, s közli az andocsi plébános válaszlevelét, aki visszamenőleg Jordánszky módszerét is bírálja, mondván: utazzon és gyűjtsön ő maga, és ne követelje azt, hogy mások dolgozzanak helyette. Balogh 1872 461. 2. jegyzet.
- ¹¹⁹ Eszterházy 1690 72—73.
- ¹²⁰ Eszterházy 1690 94—98.
- ¹²¹ Eszterházy 1696 61.
- ¹²² Gondos utánjárás ellenére sem sikerült megnyugtatóan azonosítani két Jordánszky által említett, a további kutatás számára fontosnak látszó munkát, melyekre a csíksomlyói képpel kapcsolatban hivatkozik. Az egyiket „nagy nevű” Cserei Farkas Geographia Mariana Regni Hungariae című 1780-ban közrebocsátott (136.), a másikat Patrik János Magna Hungariae eique adnexorum Regnorum ac Provinciarum domina című 1741-ben kiadott ritka könyvének mondja, s megjegyzi, hogy ez utóbbi száz Mária-képről tudósít (138.). Nem sikerült az azonosítás a Jordánszky munkáját folytató Augustus Florianus Balognak sem (Balogh 1872 417., 424., 475.). A FKE Battyhány-gyűjteményében található egy 1798 után, valamikor a 19. század elején keletkezett, ismeretlen szerzőtől származó magyar nyelvű kézirat a csíksomlyói kegykép történetéről, amely mind a két Jordánszky-nál szereplő művet megemlíti, szó szerint ugyanazt a részt idézi, és a szerzőkről további adatokat is tartalmaz (Istennek Kintses Tárháza, mely a Csík Somlyai

Tsudálatos Szűz Mária Szent képénél rég üdötöl fogva osztogattatik. FKE cat. X. Tit. VIII. a. 38.). Eszerint az első mű szerzője Nagyajtai Cserei Farkas, aki még életében, 1780-ban közölte írott munkáját a kézirat szerzőjével, ez a mű tehát itt kéziratként szerepel. Patrik Jánosról annyit említ, hogy jezsuita volt, s könyvét 1741-ben a társaság költségén nyomtatta ki. Szembetűnő az is, hogy bár címe szerint mindkét munka több kegyképről szól, Jordánszky csak a csíksomlyóinál tesz róluk említést. Mindezek alapján nem lehetetlen, hogy a két munkát Jordánszky személyesen nem használta, s hogy a minden valószínűség szerint Battyhány érsek révén Esztergomba került említett kézirat alapján idézte őket.

¹²³ Dünninger 1982 149—150.

¹²⁴ Pataky 1951 154.

¹²⁵ Pataky 1951 62.

¹²⁶ Vodniansky 2 db levele Jordánszkyhoz 1836. március 2. és 1837. július 12. FLE lad. 184.

¹²⁷ Vodniansky levele Jordánszkyhoz 1836. február 4. FLE lad. 184.

¹²⁸ Inventarium Alexii Jordánszky manu propria . . . conscriptum 1831. continuatum 1832. FLE lad. 136.

¹²⁹ Szilárdfy—Tüskés—Knapp 1987.

¹³⁰ Metszet 41. p. előtt, 49. p. után, 71. p. előtt. Vö. Szilárdfy—Tüskés—Knapp 1987 Kat. 199., 363., 369.

¹³¹ Metszet 62. p. után, 64. p. után, 70. p. után, 122. p. után, 149. p. előtt. Vö. Szilárdfy—Tüskés—Knapp 1987 Kat. 113., 91., 248., 361., 273.

¹³² Metszet 1. p. előtt, 12. p. után, 15. p. előtt, 37. p. előtt, 54. p. után, 56. p. után, 68. p. után, 94. p. után, 100. p. után, 126. p. után. Vö. Szilárdfy—Tüskés—Knapp 1987 Kat. 84., 204., 225., 222., 160., 102., 321., 108., 338., 1.

¹³³ Így pl. metszet 60. p. után vö. J. E. Mansfeld 1760 körül keletkezett nagyméretű kompozíciójával, amely a győri kegyképet az oltáregyüttesbe illeszti. (A nyomólemez és egy levonat a győri Püspöki Könyvtárban található.) Metszet 71. p. előtt vö. ismeretlen metsző kompozíciójával imalapon. (Bálint Sándor gyűjteménye, Szeged, Bálint Péter tulajdona.) Metszet 18—19. p. között vö. ismeretlen metsző kompozíciójával szentképen. (Püspöki Könyvtár, Győr, Ebenhöch-gyűjtemény.)

¹³⁴ Szilárdfy—Tüskés—Knapp 1987 33—36.

¹³⁵ Ortvay 1884 154.

¹³⁶ Kosáry 1983 354.

¹³⁷ Lékai 1942 100.

¹³⁸ Jordánszky 1836b., 1838.

¹³⁹ Vö. Zelliger 1893 215.

¹⁴⁰ Holli 1839a., 1839b.

¹⁴¹ Egy ilyen példány Szilárdfy Zoltán tulajdonában van.

¹⁴² A példány EK Bp 418765.

¹⁴³ A példányok FKE 1607, 20196.

¹⁴⁴ Juranich Antal levele Jordánszky Elekhez 1837. február 27. FLE lad. 184.

¹⁴⁵ Forgách Ignác levele Jordánszky Elekhez 1837. június 23. FLE lad. 131.

¹⁴⁶ Anna Maria Jordánszky levele Jordánszky Elekhez 1839. november 10. FLE lad. 184.

¹⁴⁷ Fr. L. Balogh levele Jordánszky Elekhez 1836. október 1. FLE lad. 184.

¹⁴⁸ Aloysius Kranz levele Jordánszky Elekhez 1837. július 2. FLE lad. 179.

¹⁴⁹ A példányok OSZK 292.760, 609.195, 289.212.

¹⁵⁰ Magyar Szion 1838. I. 44., 60., 67—68.

- ¹⁵¹ A példány EK Bp Kt M 103.
¹⁵² A példány FKE 38486.
¹⁵³ Majer 1847.
¹⁵⁴ Jordánszky 1863a., 1863b.
¹⁵⁵ 1852: az esztergomi bazilika felszentelése, 1857: országos zarándoklat Máriacellbe, 1864: a sasvári kegyhely háromszáz éves évfordulója stb.
¹⁵⁶ Vö. Kovács 1985.
¹⁵⁷ Jordánszky 1863a 5—6.
¹⁵⁸ A példány OSZK 809.590.
¹⁵⁹ Korff 1977 354., Bouritius 1979 122.
¹⁶⁰ Ebertz 1979 65—70.
¹⁶¹ Schieder 1977., Mieck 1977., Marrus 1977.

Nyomtatott források és irodalom

- Balázs László
1935 A felekezetek egymáshoz való viszonya 1791—1830. Különös tekintettel az egykorú nyomtatványokra. Budapest
- Balogh, Augustus Florianus
1872 Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum. Agriae
- Benda Kálmán
1952 A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai. Budapest
- Blessing, W. K.
1982 Staat und Kirche in der Gesellschaft. Institutionelle Autorität und mentaler Wandel in Bayern während des 19. Jahrhunderts. Göttingen
- Bónis György
1964 Útmutató az esztergomi prímási levéltárhoz. II. k. Budapest
- Bouritius, G. J. F.
1979 Popular and Official Religion in Christianity: Three cases in 19th Century Europe. in: P. H. Vrijhof—J. Waardenburg (ed.): Official and Popular Religion. Analysis of a Theme for Religious Studies. The Hague—Paris—New York 117—165.
- Brückner, W.
1983 Erzählende Kurzprosa des geistlichen Barock. Aufriss eines Forschungsprojektes am Beispiel der Marienliteratur des 16. bis 18. Jahrhunderts. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 1983/3. 101—148.
- Descriptio biographicarum viginti Imagium, delecta ex Francisci Augustissimi ... editorum Viennae, procurantibus: Alexio Jordánszky ... et Francisco Xaverio Seidemann ...
1836 Posonii
- Dünninger, H.
1982 Kleine Andachtsbilder als Indikatoren für Wallfahrt. in: W. Brückner (Hg.): Wallfahrt—Pilgerzeichen—Andachtsbild. Aus der Arbeit am Corpuswerk der Wallfahrtsstätten Deutschlands: Probleme, Erfahrungen, Anregungen. Würzburg 149—160.
- Ebertz, M. N.
1979 Die Organisierung von Massenreligiosität im 19. Jahrhundert. Soziologische Aspekte zur Frömmigkeitsforschung. Jahrbuch für Volkskunde 38—72.
- Egyetemes Magyar Encyclopaedia. X. k.
1872 Pest

Eszterházy Pál

1690 Az egész világon levő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek Rövideden föl tet Eredeti. Nagyszombat

1696 Mennyei korona ... az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tett Eredeti... Nagyszombat

Fraknói Vilmos

1902 Gróf Széchényi Ferencz 1754—1820. Budapest

Fried István

1963 Romy Károly György, a kultúrközvetítő 1828—1847. Filológiai Közlöny 204—218.

Gárdonyi Klára

1937 A biedermeier kor vallásossága. Regnum 244—262.

Gillemot Katalin

1933 Gróf Széchényi Ferenc és bécsi köre. Budapest

Gottschall, K.

1979 Dokumente zum Wandel im religiösen Leben Wiens während des Josephinismus. Wien Hermann Egyed

1934 Gillemot Katalin: Gróf Széchényi Ferenc és bécsi köre. Századok 246—247.

1935 Százéves katolikus magyar bibliafordítási kísérletek. Theologia 142—156.

1973 A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München

Hermann Egyed—Artner Edgár

1938 A hittudományi kar története 1635—1935. Budapest

Holli, J.

1839a Prosba ke Blahoslawenég Panňe Marii za zdrowi a predlženi žiwota oswiteného a welkomožného pána Áleša Jordánského ... W Budiňe

1839b Peseň oswitenému a welkomožnému pánu Álešowi Jordánskému ... a welkomožnému pánu Martínowi Miškolicimu ... W Budine

Horváth Mihály

1868² Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. I. k. Budapest

István király intelmei.

1982 Budapest

Iványi-Grünwald Béla

1930 Gróf Széchenyi István Hitel című munkája. Budapest

1937 Széchenyi István gróf vallásosságának kérdése. Regnum 263—279.

Jedin, H. (Hg.)

1971 Handbuch der Kirchengeschichte. Bd. VI/1. Freiburg—Basel—Wien

Jordánszky Elek

1808a Szent Istvánnak, első magyar királynak ünnepe a nemzeti hálaadatosságra, s a nemzeti könyörgésre gerjesztő ünnep ... Pozsony

1808b (ford.) Catechismus in Usus Omnium Ecclesiarum Imperii Gallici ... Posonii

(1809) De Vita viri illustrissimi et reverendissimi Joannis Sóber ... Die VII. Iunii MDCCCIX sub obsidione Gallica pie mortui. h. n.

1811 Méltóságos és Főtiszteletű nagy-győri püspöknek Vilt Jó'sef Úrnak ötven esztendő's áldozó papnak, háláadó 's könyörgő áldozattya alatt ... mondatott beszéd ... Pozsony

(1815a) Rede, welche in der Kirche der allerheil. Dreifaltigkeit in Pressburg am 1sten Sonntage und 1sten Tage Octobers 1815. als ... Hyacinth Desidor ... das vollendete 50ste Jahr seines Priester- und Prediger- Amts ... feierte, gehalten worden. Pressburg

- 1815b (ford.) *Parisiense Concilium nationale anni 1811. . . . E germanico et gallico latine redditum et editum Posonii 1815 ab A. J. C. E. P. Canonico. Posonii (Egybekötve: Collectio declarationum sanctissimi domini Pii Papae VII. ad gubernium imperii gallicani a mense februario 1808. h. n. 1809.)*
- 1816 (ford.) *Egy igaz Emberbarátnak Gondolatai, a' Német ('s Magyar) Országban megállapítottatott három Vallás éránt . . . Pozsony*
- 1817a (ford.) *A pápa a catholicismusra avagy anyaszentegyház közönséges voltára nézve. Nagyszombat (Egybekötve: Nexus papae cum catholicismo. . . Tyrnaviae, 1817.)*
- 1817b *Biographi Veteres Sancti Martini Turonensis Episcopi Confessoris. Posonii*
- 1818 *Series Colocensium praesulum, adornata e complurium historicorum combinatione . . . ac sermoni suo funebri in exequiis excell. domini, Ladislai com. a Kollonitz, archiepiscopi quondam Colocensis, habito Colocae, die 17. Junii 1817. praemissa. Posonii*
- 1822 *De haeresi abjuranda quid statuatur Ecclesia Catholica? . . . Strigoni*
- 1825 *Fő Tisztelendő Jordánszky Elek úrnak a Méltóságos Personális Úr Beszédére adott Felelete. Hazai s Külföldi Tudósítások II. 247—248. + Toldalék 1.*
- (1827) *Sermo in solemnibus exequiis . . . Josephi Kluch, Episcopi Nitriensis . . . die 31. Decembris 1826. in Mocsonok pie mortui, habitus Nitriae in Ecclesia Cathedrali Calendis Maji 1827. . . . Tirnaviae*
- 1836a *Anrede bei dem von 4ten bis 17ten Februar 1836 in der Kirche St. Elisabeth in Pressburg ruhenden Körper des heiligen Neiti Martyrers in derselben Kirche den 14. Februar 1836. . . . Pressburg*
- 1836b *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn, und der zu demselben gehörigen Theile und Ländern öffentlich verehrt werden . . . Pressburg*
- 1837a *Victoriae ad Párkány de Turcis relatae documenta in Italia. Alveare—Méhkas III. k. 25—28.*
- 1837b *Imago B. M. Virginis Romae in ecclesia S. Alexii, cujus ectypon Tyrnaviae et Strigoni exstat. Alveare—Méhkas III. k. 73—75.*
- 1838 *Krátki opis milostiwich Obrazow blahoslavenég Panni Marie Matki Božég, které w Králowstwe Uherském, a w patricich k nemu Částkách, a Kragkách weregne sa cta. . . . Prešpurku*
- 1839 *Nemes Esztergam vármegye karai és Rendei nevében mondott beszéde. in: Díszünnepély, midőn . . . Kopácsy József . . . 1839. évi Május hónap 27-kén Esztergam városába s érseki lakhelyébe . . . bemenne; 28-kán pedig érsek-prímási méltóságába, majd főispáni székébe . . . bevezettetnék. Esztergom*
- 1863a *Magyarországban s az ahoz tartozó részekben levő Boldogs. Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leírása. Pest*
- 1863b *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn und den zu denselben gehörigen Theilen und Ländern öffentlich verehrt werden. Pest*
- Kollányi Ferencz
- 1900 *Esztergomi kanonokok (1100—1900). Esztergom*
- Korff, G.
- 1977 *Formierung der Frömmigkeit. Zur sozialpolitischen Intention der Trierer Rockwallfahrten*
1891. *Geschichte und Gesellschaft* 3, 352—383.

- Kornis Gyula
1927 A magyar művelődés eszményei 1777—1848. I—II. k. Budapest
- Kósa László
1983 A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén. Népi kultúra — népi társadalom XIII, 211—235.
- Kosáry Domokos
1983² Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest
- Kovács I. Gábor
1985 Bucsánszky Alajos útja a kalendárium- és ponyva-tömegtermeléshez. Magyar Könyvszemle 1. sz. 1—17.
- Körösy László
1880 Romy élete. Budapest
- Lékai Lajos
1942 A magyar történetírás 1790—1830. Budapest
- Lombardini, Alexander
1887 Slovensky Plutarch. Slovenské Pohľady 12. sz.
- Majer István
1847 A rézmetszészetnek műtana. Buda
- Mályusz Elemér
1939 A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus. Budapest
- Marrus, M. R.
1977 Pilger auf dem Weg. Wallfahrten im Frankreich des 19. Jahrhunderts. Geschichte und Gesellschaft 3, 329—351.
- Memoria Basilicae Strigoniensis.
1856 Pest
- Meszlényi Antal
1932 Az esztergomi főegyházmegye a reformkor elején. Budapest
1934 A jozefinizmus kora Magyarországon (1780—1846). Budapest
1968 A magyar katolikus hierarchia reformtörekvései a reformkorban. Vigilia 4. sz. 217—223.
- Mieck, J.
1977 Kontinuität im Wandel. Politische und soziale Aspekte der Santiago—Wallfahrt vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Geschichte und Gesellschaft 3, 299—328.
- Mihalovics Ede
1901 A katolikus predikáció története Magyarországon. II. k. Budapest
- Necrologium sacerdotum archi-dioecesis Strigoniensis ab anno 1737—1889. Strigonii
- Nedeczki, Ladislaus
1739 Fontes Gratiarum Marianarum novi et veteres seu historica relatio de imaginibus miraculosis per Hungariam et adjecta Eidem Regna, ac Provincias. Claudiopoli
- Némethy, Ludovicus
1894 Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV. Strigonii
- Ortvay Tivadar
1884 Száz év egy hazai főiskola életéből. Budapest
- Paládi-Kovács Attila (szerk.)
1985 Magyar tájak néprajzi felfedezői. Budapest

- Pataky Dénes
 1951 A magyar rézmetszés története. Budapest
- Rimely, Carolus
 1880 Capitulum insignis ecclesiae Collegiatae Poseniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem. Posonii
- Rumy, Carolus Borromaeus
 (1832) Festum carmen honoribus ... Alexii Jordánszky ... diem divo Alexio ... Strigonii
 (1839) Ill. ac Rev. Dno Alexio Jordánszky ... ferias muneris sacri semiseculares die 29. sept. 1839. devotissime gratulatur ... Strigonii
- 1840 Necrolog. Gemeinnützige Blätter zur Belehrung und Unterhaltung 18. sz. 73—74., 19. sz. 79., 20. sz. 80—81.
- Schieder, W.
 1977 Religionsgeschichte als Sozialgeschichte. Einleitende Bemerkungen zur Forschungsproblematik. Geschichte und Gesellschaft 3, 291—298.
- Schönvitzky Bertalan
 1896 A pozsonyi kir. kath. főgimnázium története. Pozsony
- Szabó József
 1865 Visszaemlékezés Szölgyénre. Magyar Sion 334—359., 414—425.
- Szabó, Paulus
 (1832) Vota pia et amica pro auspicatissima onomasi ... Alexii Jordánszky ... Strigonii
- Szeder Fábián (ford.)
 1820 A katolicusok tanítása a protestantizmusra nézve. Nagyszombat
- Szilárdfy Zoltán—Tüskés Gábor—Knapp Éva
 1987 Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáráshelyekről. Budapest
- Szinnyei József
 1897 Magyar írók élete és munkái. V. k. Budapest
- Szittyay Dénes
 1941 A jezsuiták visszatelepítésének kérdése Magyarországon a 19. század első felében. Jezsuita Történeti Évkönyv 226—230.
- Szóllósy Károly
 1886 A magyarországi római katolikus papság irodalmi munkássága a XI. századtól egész 1885-ig bezárólag. Új Magyar Sion 87—120.
- Toldy Ferenc—Volf György
 1888 Régi Magyar Nyelvemlékek V. A Jordánszky-kódex bibliafordítása. Budapest
- Tüskés Gábor—Knapp Éva
 1985 Egy feltáratlan forráscsoport: barokk kori mirákulumos könyvek magyarországi búcsújáráshelyekről. Irodalomtörténeti Közlemények 1. sz. 90—100.
- é. n. Fejezet a barokk kori szentkultusz történetéből. A katakombaszentek tisztelete. Népi kultúra — népi társadalom XV. (Megjelenés alatt)
- Vanyó Tihamér Aladár
 1986 A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611—1786. Budapest
- Varga Zoltán
 1936 A magyar romantika korának vallásossága. Protestáns Szemle 213—220.

Vaszary Kolos

1877 A magyar nyelv ügye az 1825-ki országgyűlésen Guzmics Izidor naplójából. Figyelő II. 23—33.

1883 Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez. Győr

Villányi Győző

1938 A magyar papság valláserkölcsei reformjavaslatai a pozsonyi nemzeti zsinaton (1822.) különös tekintettel Győregyházmegyére. Győr

Zelliger Alajos

1888 Esztergom-vármegyei írók. Budapest

1893 Egyházi Írók Csarnoka. Esztergom-Főegyházmegyei papság irodalmi munkássága. Bio- és Biblio-Graphiai Gyűjtemény. Nagyszombat

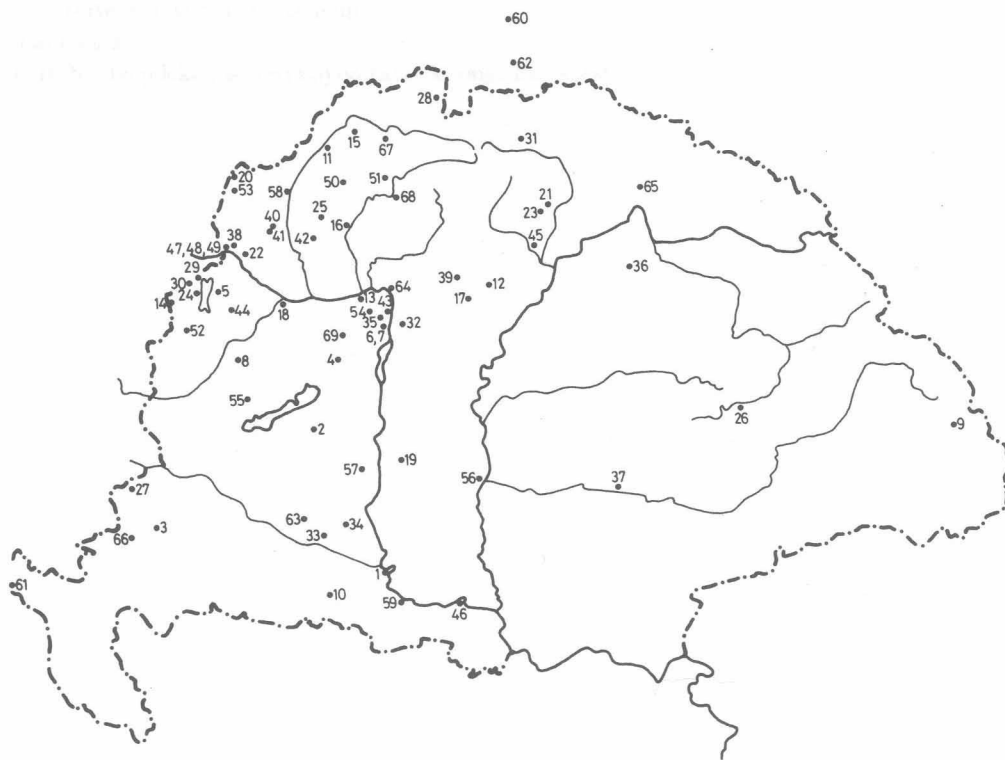
Zima János

(1840) Alagya Méltóságos 's Fő-tisztelendő Jordánszky Elek úr ... 1840. évi Február 17-kén történt halálára. Esztergom

Zolnai Gyula

1894 Nyelvemlékek a könyvnyomtatás koráig. Budapest

Mária-kegyképek Magyarországon *Jordánszky Elek munkájában*

A helynév előtt álló sorszám a térkép azonosító száma, a mai országhatáron kívül fekvő helyeknél a név után zárójelben a mai közigazgatási elnevezés és az ország megnevezése található, a helynév utáni számok a kötet lapszámaira utalnak.

1. Almás (Aljmaš, Jugoszlávia) 126—127.
2. Andocs 152.
3. Bisztrica (Marija Bistrica, Jugoszlávia) 120—121.
4. Bodajk 73—74.
5. Boldogasszony (Frauenkirchen, Ausztria) 58—61.
6. Buda-Krisztinaváros 33—35.
7. Buda-Máriaremete 78—79.
8. Celldömölk 80—84.
9. Csíksomlyó (Sumuleu, Mercurea Ciuc, Románia) 136—140.
10. Dragotin (Dragotin, Jugoszlávia) 128.
11. Dubnica (Dubnica, Csehszlovákia) 41—42.
12. Egerszalók 104—105.
13. Esztergom 1—3.
14. Fraknó (Forchtenau, Ausztria) 64—65.
15. Frivald (Frivald, Csehszlovákia) 43.
16. Garamszentbenedek (Hronsky Beňadik, Csehszlovákia) 27—28.
17. Gyöngyös 110—111.
18. Győr 56—57.
19. Hajós 94—96.
20. Holics (Holič, Csehszlovákia) 25—26.
21. Kassa (Košice, Csehszlovákia) 116.
22. Királyfalva (Králóva, Csehszlovákia) 147—148.
23. Kisfalva (Štubnianske Teplice, Csehszlovákia) 117.
24. Kismarton (Eisenstadt, Ausztria) 62—63.
25. Kistapolcsány (Topolčiansky, Csehszlovákia) 29.
26. Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia) 132—135.
27. Krapina (Krapina, Jugoszlávia) 124—125.
28. Krasznahorka (Krásna Horka, Csehszlovákia) 112—113.
29. Lajtaszék (Stotzing, Ausztria) 68—69.
30. Loretó (Maria-Loreto, Ausztria) 66—67.
31. Lőcse (Levoča, Csehszlovákia) 114—115., 153.
32. Máriabesnyő 54—55.
33. Máriagyúd 87—88.
34. Máriakéménd 90—91.
35. Máriamakk 76—77.
36. Máriapócs 108—109.
37. Máriaradna (Radna, Románia) 97—99.
38. Máriavölgy (Marianka, Csehszlovákia) 12—14.
39. Mátraverebély 36—39.
40. Modorfalu (Moderdorf, Csehszlovákia) 18—19.
41. Nagyszombat (Trnava, Csehszlovákia) 15—17.
42. Nyitra (Nitra, Csehszlovákia) 40.
43. Óbuda-Kiscell 30—32.
44. Osli 70.
45. Pálfalva 106—107.
46. Pétervárad (Novi Sad, Jugoszlávia) 130—131.
47. Pozsony—Mélyút (Bratislava, Csehszlovákia) 144—146.
48. Pozsony—Szt. Márton (Bratislava, Csehszlovákia) 4—7.
49. Pozsony—Virágvölgy (Bratislava, Csehszlovákia) 8—11.
50. Privigye (Prievidza, Csehszlovákia) 50—51.
51. Radvány (Radvaň, Csehszlovákia) 46.
52. Röjt (Rattersdorf, Ausztria) 149.
53. Sasvár (Šaštín, Csehszlovákia) 20—24.
54. Solymár 75.
55. Sümeg 85—86.
56. Szeged 100—103.
57. Szekszárd 89.
58. Szokolóc (Sokolovce, Csehszlovákia) 150—151.
59. Szottin (Sotin, Jugoszlávia) 129., 154—155.
60. Sztarawiesz (Starachowice, Lengyelország) 141.
61. Terzátó (Trsat, Jugoszlávia) 118—119.
62. Tuchov (Tuchów, Lengyelország) 142—143.
63. Turbék 92—93.
64. Vác 52—53.
65. Visnyó (Višňov, Csehszlovákia) 44—45.
66. Zágrábremete (Remete, Jugoszlávia) 122—123.
67. Znióvárálja (Kláštór pod Znievom, Csehszlovákia) 48—49.
68. Zólyom-Óhegy (Stare Hory, Csehszlovákia) 47.
69. Zsömle 71—72.